

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

Кафедра міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ А. АРТЕМЕНКО

«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу»

зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини

освітня програма «Міжнародний бізнес»

ступеня бакалавра

Виконавець роботи Зав'ялов Андрій Володимирович

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доцент Клименко Віта Іванівна

(підпис, дата)

Рецензент Юрченко Тетяна Олегівна

Полтава 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи діяльності ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу.....	6
1.1. Поняття та сутність діяльності транснаціональних корпорацій.....	6
1.2. Державне регулювання діяльності ТНК в світовій економіці.....	16
Висновки до розділу 1.....	26
Розділ 2. Аналіз діяльності ТНК у сучасному глобалізованому середовищі.....	28
2.1. Масштаби діяльності транснаціональних корпорацій у системі сучасного міжнародного бізнесу.....	28
2.2. Інноваційна діяльність ТНК як складова успіху в системі сучасного міжнародного бізнесу.....	38
Висновки до розділу 2.....	48
Розділ 3. Перспективи діяльності України у системі транснаціоналізованої економіки.....	51
3.1. Напрями розвитку України в процесах транснаціоналізації світової економіки.....	51
3.2. Місце України у глобальній сфері інноваційно-інвестиційної діяльності ТНК в умовах війни та післявоєнної відбудови.....	62
Висновки до розділу 3.....	72
Висновки.....	75
Перелік інформаційних джерел.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У умовах сучасної глобальної економіки можна спостерігати зростаючу важливість міжнародного руху капіталу. Міжнародне рух капіталу має величезне значення для економіки. Це є важлива частина міжнародних економічних відносин. Міжнародний рух капіталу безпосередньо пов'язаний з міжнародною торгівлею товарами та послугами. Воно забезпечує взаємну вигоду як кредиторам, і позичальникам, оскільки забезпечує максимальну дохідність із поправкою на ризик. Країнам також вигідно диверсифікувати ризики тимчасових коливань у структурі споживання. Міжнародний рух капіталу призвів до створення та розвитку транснаціональних компаній, які значно впливають на економіки окремих країн, і на світову економіку в цілому. Це наголошує на актуальності дослідження особливостей розвитку транснаціональних компаній.

Одна з основних тенденцій із глобальним впливом на межі XX та XXI століть відома як бум (збільшення виробництва та обігу) глобальної економіки – економічні сили у світі перетинають кордони. Світ переходить від торгового обміну між країнами до єдиної світової економіки. Одна економіка, один ринок – це наступний природний крок в економічній історії цивілізації. Одним із найяскравіших проявів глобалізації є феномен міжнародного бізнесу, де важливу роль відіграють суб'єкти міжнародної економіки, що підтримують та поглиблюють процеси інтернаціоналізації у глобальному середовищі – транснаціональні чи транснаціональні корпорації (ТНК).

Питанням дослідження особливостей діяльності ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу займалися такі науковці: Алішов Г. Н. [1], Брензович К. С. [2], Булкот О. В. [4], Венгер В. В. [5], Герасимчук В. Г. [7], Войтко С. В. [7], Жиленко К. М. [12], Лимонова Е. М. [15], Мащенко С. О. [17], Науменко Н. С. [18], Рогач О. І. [26], Шнирков О. І. [26] та інші. Не применшуючи досягнень зазначених науковців, потрібно відмітити, що недостатньо опрацьованою залишається проблема визначення напрямів удосконалення діяльності ТНК в умовах невизначеності, таких

як світова пандемія та збройний конфлікт.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-практичне обґрунтування ролі і місця ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу. Відповідно до визначеної мети, у кваліфікаційній роботі поставлено наступні **завдання**:

- визначити поняття та сутність діяльності транснаціональних корпорацій;
- охарактеризувати державне регулювання діяльності ТНК в світовій економіці;
- дослідити масштаби діяльності транснаціональних корпорацій у системі сучасного міжнародного бізнесу;
- розглянути інноваційну діяльність ТНК як складову успіху в системі сучасного міжнародного бізнесу;
- проаналізувати напрями розвитку України в процесах транснаціоналізації світової економіки;
- визначити місце України у глобальній сфері інноваційно-інвестиційної діяльності ТНК в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Об'єктом дослідження є процес функціонування ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу.

Предмет дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку транснаціональних корпорацій в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети кваліфікаційної роботи використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які забезпечили концептуальну єдність дослідження: метод логічного і історичного аналізу; абстрактно-логічного аналізу; порівняльного аналізу; структурного аналізу; системного аналізу; узагальнення; статистичного аналізу; економіко-математичного аналізу та ін.

Інформаційна база дослідження. При виконанні кваліфікаційної роботи використовувалися матеріали міжнародних організацій, фінансові звіти транснаціональних корпорацій, аналітичні публікації світових рейтингових агентств, статистичні дані Державної служби статистики України, а також періодичні видання, монографії, матеріали конференцій, наукові праці та

дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконання кваліфікаційної роботи пов'язане з планом наукових досліджень Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за темою «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, суперечності» (0113U006220). Внесок автора полягає в дослідженні сучасного етапу розвитку ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення і отримані результати дослідження оприлюднені на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні трансформації сучасного суспільства» (м. Полтава, 22 лютого 2023 року).

Публікації: Зав'ялов А. Вплив транснаціональних корпорацій на світову економіку. *IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні трансформації сучасного суспільства»*. 22 лютого 2023 р., ПДАУ, м. Полтава. С. 174–177 [13].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

1.1. Поняття та сутність діяльності транснаціональних корпорацій

На сучасному етапі розвитку світової економіки – етапі глобалізації – визначну роль відіграють транснаціональні корпорації, які стають провідними торговими підприємствами, інвесторами, поширювачами сучасних технологій, науково-технічного прогресу, стимуляторами міжнародної трудової міграції. Саме транснаціональні корпорації заклали основу взаємозалежної економічної діяльності різних країн світу, а згодом і стали основою глобальної економіки.

Історія створення ТНК та історія колонізації тісно пов'язанні. Перші транснаціональні корпорації було сформовано для проведення колоніальних експедицій, якими керували європейські монархи. Основоположниками транснаціональних корпорацій були такі колоніальні держави, як Англія та Голландія. Ці корпорації функціонували в Африці, на Далекому Сході та Америці. Першою ТНК вважають британську Ост-Індійську компанію (1601 р.) [21], трохи згодом було створено голландську Ост-Індську компанію (1603 р.). Голландську Ост-Індську компанію вважали на той час найбільшою і такий результат закріпився на 200 років [3]. Дані корпорації окрім міжнародної торгівлі, займалися також розвідувальною діяльністю, формуючи цим самим міжнародні ринки та міжнародне виробництво. Розрив у економічному розвитку між колонізаторами та її колонією було досягнуто через застосування ресурсів колоній, рабської діяльності, зосередження прибутку у метрополіях. Як результат, колонізатори збільшили свої прибутки, що в свою чергу призвело до збідніння колоній. Деякі транснаціональні корпорації свого часу вели атлантичну работоргівлю. Проте, період до промислового капіталізму не враховують і вважають його «нульовою точкою» [49].

ТНК приймають всеосяжну філософію глобального бізнесу, яка забезпечує умови для компаній, щоб працювати як всередині країни, так і за кордоном. Звичайно, такі компанії використовують у своїй діяльності майже всю доступну міжнародну бізнес-діяльність та мають свої певні особливості (рис. 1.1).

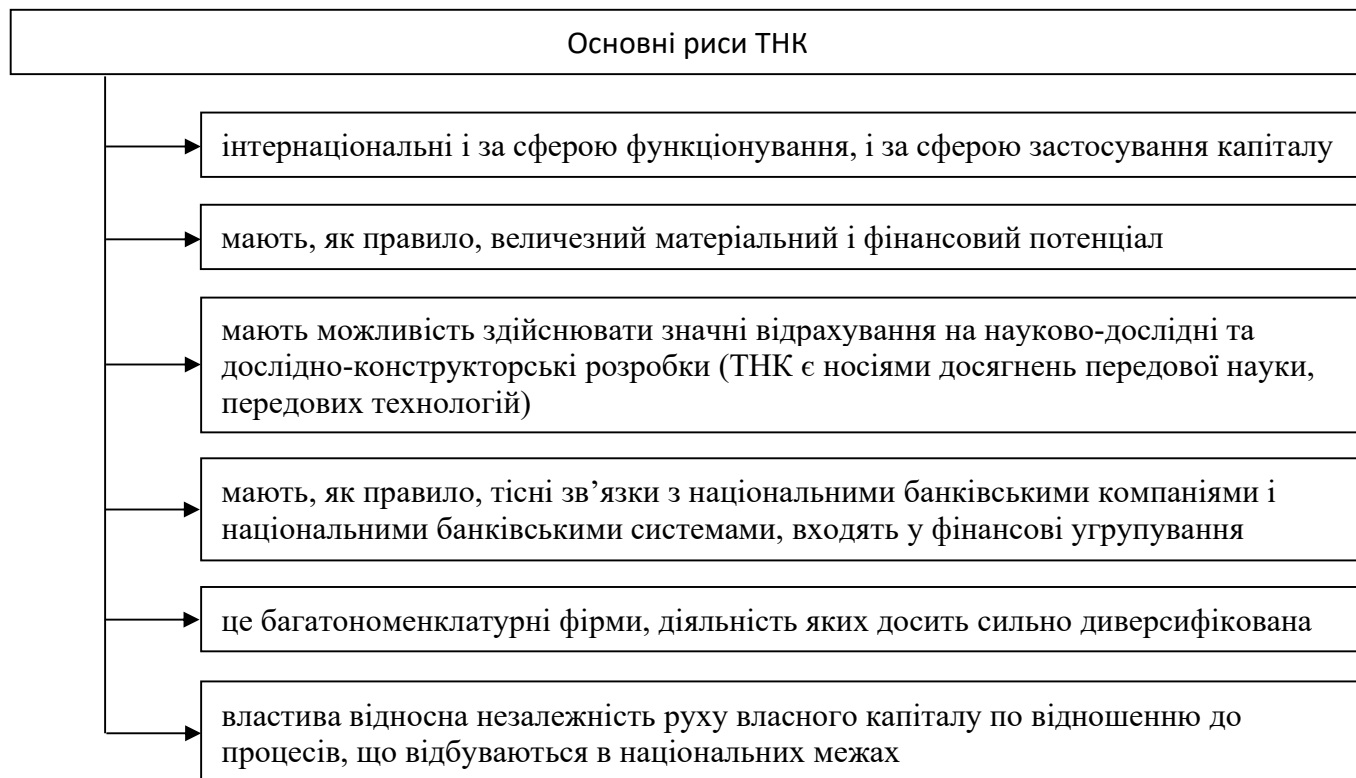

Рисунок 1.1 – Основні риси транснаціональних корпорацій

Джерело: [20].

Організаційна структура ТНК зазвичай має в собі такі складові:

1. Материнська компанія (головний офіс, штаб-квартира) – це адміністративний центр всієї системи ТНК. У головній компанії завжди увалюються рішення щодо функціонування всієї системи підприємства. Провідними функціями материнської компанії є: вибір керівництва корпорації, прийняття рішень щодо злиття з іншими компаніями, придбання нових і ліквідація неефективних підрозділів, формування довгострокової виробничої, інвестиційної та фінансової політики корпорації в цілому, контроль над їх фінансами і науково-дослідною роботою.

2. Філії – це зарубіжні відділення, які повністю належать материнській компанії, вони не є юридичними особами, не мають власного балансу та не можуть

самостійно емітувати акції. Філії є формою представництва головної компанії за кордоном, партнерства з місцевими підприємствами. До функцій зарубіжних відділень входять випуск таких видів продукції, в яких зацікавлена материнська компанія, і реалізація їх на ринках, які визначаються керівництвом головної компанії.

3. Дочірні компанії повністю контролюються материнськими компаніями через контрольний пакет акцій. Проте вони мають право самостійно укладати угоди та вести фінансову документацію незалежно від материнської компанії. У процесі створення дочірньої компанії, головна фірма, першочергово, визначає її виробничу спеціалізацію, обов'язки щодо розподілу та збуту, перевіряє технічне забезпечення та вивчає потенції ринки і цільову аудиторію.

4. Асоційовані компанії – це підрозділи, що не належать корпорації. Проте на основі володіння від 10 до 50% акцій, материнська компанія бере участь в управлінні та здійснює контроль через систему договірних відносин. Очевидно те, що асоційовані компанії мають більшу господарську та юридичну самостійність, на відміну від дочірніх компаній і філій.

5. Спільні підприємства – це підприємства, які знаходяться у володіння транснаціональної корпорації разом із місцевими компаніями. З точки зору отримання переваг для ТНК, спільні підприємства не є ефективним варіантом, оскільки передбачають втручання місцевої фірми в процес ухвалення вирішальних і критичних рішень для компанії.

Транснаціональні корпорації займаються міжнародною діяльністю, володіють або контролюють виробництво продукції (або послуг) за межами своїх країн, у різних країнах світу, і мають там філії, щоб працювати відповідно до глобальної стратегії, визначеної материнською компанією. Таким чином, «міжнародний підхід» транснаціональних корпорацій залежить від ролі, яку відіграють іноземні операції в різних аспектах економічного життя цих корпорацій. Якщо іноземне виробництво є лише допоміжним на ранніх етапах економічного розвитку, то воно стає важливим і навіть вирішальним фактором пізніше.

Тривають дискусії щодо стандартного визначення, яке відрізняє

транснаціональні компанії від інших компаній. Нижче наведено критерії, які використовуються для класифікації компанії як транснаціональної:

1. Географічне розташування: ТНК – це компанії, що мають діяльність в різних країнах світу та мають значний обсяг зовнішньоекономічної діяльності.
2. Розмір компанії: ТНК можуть бути виділені за розміром, оскільки вони є великими міжнародними підприємствами з значним обсягом активів та обігом.
3. Сфера діяльності: ТНК можуть бути виділені за галузями діяльності, наприклад, виробництво електроніки, нафти та газу, фінансові послуги тощо.
4. Ступінь інтеграції: ТНК можуть бути виділені за ступенем їхньої інтеграції в глобальну економіку. Деякі ТНК мають високу ступінь інтеграції, оскільки вони мають підприємства в багатьох країнах, а інші можуть мати меншу ступінь інтеграції, оскільки їхня діяльність більш зосереджена на певних регіонах або країнах.
5. Форма власності: ТНК можуть бути виділені за формою власності, наприклад, частково державні, приватні або змішані підприємства.
6. Міжнародна присутність: ТНК можуть бути виділені за кількістю країн, в яких вони мають свої підприємства та філії. Деякі ТНК мають глобальну присутність, тоді як інші можуть бути зосереджені на певних регіонах світу.
7. Кількість співробітників: ТНК можуть бути виділені за кількістю співробітників, яку вони займають. Деякі ТНК можуть мати дуже велику кількість співробітників по всьому світу, що може становити виклик для їхнього управління та координації діяльності.
8. Технології та інновації: ТНК можуть бути виділені за їхнім рівнем технологій та інновацій. Деякі ТНК зосереджуються на розвитку та впровадженні нових технологій, що дозволяє їм залишатися конкурентноздатними на міжнародному ринку.
9. Ступінь інтернаціоналізації: ТНК можуть бути виділені за ступенем їхньої інтернаціоналізації. Це означає, що деякі ТНК можуть бути більш інтернаціональними, ніж інші, оскільки вони можуть мати значну кількість підприємств за кордоном, у складі їхньої міжнародної мережі.

10. Соціально-екологічна відповідальність: ТНК можуть бути виділені за їхньою соціально-екологічною відповідальністю. Деякі ТНК активно працюють над зменшенням впливу своєї діяльності на довкілля та покращенням умов праці, що є важливим фактором в їхній репутації та успіху на міжнародному ринку.

Одним із критеріїв віднесення компанії до транснаціональної є склад її вищого керівництва, яке, як правило, має складатися з людей з різних країн, щоб уникнути односторонньої орієнтації діяльності компанії на інтереси якоїсь однієї країни. Для забезпечення діяльності ТНК на вищому рівні, необхідно проводити набір кадрів в інших країнах де розміщені транснаціональні корпорації, та надавати можливість кар'єрного росту для працівників, не звертаючи увагу на національність. Але на практиці це показує, що частіше вище керівництво корпорації формується з представників країни де вона розташовується, також за тим самим принципом складається і вище керівництво материнських компаній де працюють місцеві кадри. Найбільшими лідерами серед ТНК по залученню закордонних кадрів є «Nestlé SA» (97,0%) і «Asea Brown Boveri Ltd.» (93,9%). Враховуючи, що формулювання терміну «транснаціональна корпорація» зачіпає інтереси багатьох країн, компромісний варіант визначення «ТНК» Комісією ООН з транснаціональних корпорацій припускає, що ТНК – це компанія, яка відповідає наступним критеріям:

- включає підрозділи з двох і більше країн незалежно від організаційно-правової форми та сфери діяльності;
- діє в рамках системи прийняття рішень, що дозволяє розробляти узгоджену політику та загальну стратегію через один або кілька центрів управління;
- підрозділи пов'язані майновим чи іншим чином, тому один або кілька з них можуть мати значний вплив на діяльність інших, особливо з якими вони поділяють знання, ресурси та відповідальність [51].

Таким чином, транснаціональна корпорація є формою міжнародної асоціації капіталу, де материнська компанія має філії в багатьох країнах, координуючи та інтегруючи їх діяльність, приймають комплексну філософію глобального бізнесу, яка забезпечує умови для діяльності компанії в країні, а також закордоном.

Офіційно, період появи та створення ТНК вважають другу половину ІХХ

століття, коли приватна власність та капітал виходили за межі однієї держави лише як портфельні інвестиції. Транснаціональні корпорації того періоду користувалися лише власними виробничими можливостями і технологіями. В цей період найбільш прибутковими було корпорації, що спеціалізувалися в харчовій промисловості та виготовляли товари з повними товарними марками. Загалом, на початок XX століття налічувалося близько трьохсот такого роду монополій.

Другий етап розпочався з першої половини XX ст. до кінця 80-х р. XX ст. Даний період характеризується збільшенням самостійності монополій, а також зростанням їх сфер впливу на світове господарство. Таким чином, сектор міжнародної діяльності фокусується не на експорті, а на виробництві за межами країни. Тим не менш, посилюється інтеграція закордонних виробничих і збутових операцій, зростання взаємозв'язків між підрозділами. Розвиток інтеграційних процесів та диференціація попиту в різних країнах світу спричинила переорієнтацію філій ТНК на виробництво такої продукції, що значно відрізнятиметься від продукції, яка виробляється материнською компанією [26].

Третій етап розпочався з кінця 80-х років XX ст. і характеризується утворення мереж внутрішніх організаційних зв'язків фірми, як на регіональному, так і на глобальному рівні. Внаслідок цього в рамках внутрішньофірмових зв'язків починають проводитися наукові розробки та дослідження, вдосконалюється матеріальне забезпечення, покращується процес виробництва, розподілу та збуту. Варто зазначити, що для третього етапу є характерним формування транснаціональних корпорацій у країнах, що розвиваються, серед яких виділяють Бразилію, Тайвань, Сінгапур, Південну Корею та інші. Найбільш розвинені компанії цих країн займаються експортом капіталу задля розширення сфер діяльності, використання науково-технічних досягнень та робочої сили приймаючих країн.

Для першого покоління характерною ознакою є створення «сировинних» компаній, сферою діяльності яких було доступ та розробка дешевої сировини в колишніх колоніях. Відповідно до механізму функціонування та організаційної структури це були трести, картелі, синдикати.

Переважно ТНК другого покоління були трести, які спеціалізувалися на

виготовленні військового обладнання. Їх створення припадає на період світових двох війн, однак, незважаючи на це, більшість з тих корпорацій збереглися і у післявоєнний час.

Діяльність ТНК третього покоління різко покращилася за рахунок використання досягнень науково-технічної революції. Без сумніву, це було пов'язано з розвитком транспорту, засобів зв'язку та вдосконаленням циклу виробництва. Крім того, уряди багатьох держав почали створювати сприятливі умови для іноземних інвестицій. ТНК третього покоління вдало поєднували елементи вітчизняного та іноземного виробництва, проводили наукові дослідження, а також сприяли формуванню світового виробництва в єдиному інформаційному та ринковому просторі з рухом міжнародного капіталу та робочої сили.

Для четвертого покоління характерним є транснаціональні корпорації, які мають планетарне бачення ринку та функціонують в умовах глобальної конкуренції. Хорошим прикладом цього слугує зниження технологічного розриву між Сполученими Штатами Америки та іншими розвиненими державами, що дало змогу європейським та азійським компаніям вийти на світовий ринок.

В даний час участь транснаціональних корпорацій у міжнародному бізнесі є багатозначною і має кілька рівнів. Насамперед, вони є найактивнішими учасниками сучасної форми міжнародного поділу праці та конкуренції на міжнародному рівні. У рамках окремих держав вони конкурують як з місцевими компаніями, так і з іншими міжнародними компаніями за ринки сировини та збуту, а також за місцеві дотації та інші пільги. У межах такої складної та здебільшого конфліктної ситуації існують дві сфери відносин ТНК з державами та урядами: одна – між материнською структурою міжнародної корпорації та урядом країни базування (країни-донора); інша – між транснаціональною корпорацією та урядом приймаючої країни (країни-реципієнта). Безперечно, діяльність транснаціональних корпорацій найбільш тісно пов'язана з інтересами країн-донорів. Більше того, можна стверджувати, що в абсолютній більшості випадків фундаментальні інтереси держав і ТНК, що базуються на їх території, об'єктивно збігаються. У той час, коли прямий політичний контроль над територіями інших держав став неможливим, ТНК дозволяють «своїм» країнам, які

мають технологічне та економічна перевага, отримувати безперешкодний доступ до ресурсів інших держав. Крім того, у тих випадках, коли інші держави можуть застосувати протекціоністську політику щодо товарів економічно розвинених країн, ТНК, розміщуючи виробництво біля цих держав, позбавляють «свої» країни необхідності долати протекціоністські бар'єри і цим зберігають за ними даний ринковий простір у межах існуючої системи міжнародного поділу праці. Утворюючи біля інших держав анклав своєї власності як філій чи дочірніх компаній, ТНК створюють і зміцнюють там позиції своєї країни базування. На сьогоднішній день світова економіка є складною структурою взаємодії всіх можливих учасників, які мають власні цілі. Безсумнівно, ТНК надають відчутний вплив на розвиток країн (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Позитивні та негативні риси транснаціоналізації

Позитивні риси	Негативні риси
Міжнародна спеціалізація на базі взаємопроникнення капіталу	Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, занепад вітчизняного виробника
Формування міжнародних галузевих та господарських територіальних одиниць (кластерів)	Поступова руйнація національного економічного державного суверенітету – поява наднаціональних економічних утворень – ТНК
Вирівнювання національних відтворювальних виробничих структур	Різке зростання транскордонного злиття і поглинання вітчизняних компаній
Свобода пересування факторів виробництва. товарів	Розташування на території держави трудомістких. енергоємних та матеріаломістких, екологічно небезпечних виробництв
Доступ до більш якісних і дешевих ресурсів	Відтік капіталу, перерахунок прибутку в промислово розвинуті країни
Розвиток науково-технічної сфери	Уникнення оподаткування прибутку
Розширення інноваційної діяльності	Розподіл фінансових ресурсів країни між крупними ТНК з обмеженим фінансуванням середнього бізнесу
Якісний розвиток виробництва країни	Занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК
Посилення ролі держави (країни-базування ТНК) в міжнародному просторі	Вплив ТНК на економічну владу країни

Джерело: [20].

Всі елементи ТНК є взаємопов'язаними між собою та функціонують як єдиний механізм у відповідності з глобальною стратегією корпорації, спрямованої на отримання максимального прибутку. Основою формування структури менеджменту компанії є розробка моделі, що забезпечує максимізацію ефективності управлінської функції та діяльності фірми загалом. Отож варто наголосити на провідних аспектах,

що відіграють роль у формуванні організаційної структури управління ТНК. Серед них виділяють такі:

1. Рівень диверсифікації діяльності компанії в різних галузях. Таким чином, якщо компанія займається економічною діяльністю в конкретній сфері, то її організаційна структура повинна налагоджено координувати роботу різних функціональних підрозділів.

2. Рівень організаційно-правової та фінансово-економічної незалежності різних видів діяльності, що здійснюються в рамках компанії. ТНК може займатися різними видами бізнесу, такими як: виробнича діяльність, надання фінансових і страхових, консалтингових послуг, наявність власної мережі збуту.

3. Рівень присутності на різних регіональних ринках та види операцій, які здійснює компанія на кожному з них. Яскравим прикладом є той випадок, коли компанія має свої виробничі потужності в одній країні, а експортує продукцію в інші, де здійснює лише збут через своє представництво.

В умовах COVID-19 відбулося уповільнення глобалізаційних процесів, проте трансформаційні зміни в глобальному економічному просторі та наднаціональна інтеграція економічних процесів продовжується, а макровплив ТНК і далі поширюється на національні економіки. Найбільші корпорації лобіюють закони і проникають у політичну сферу, створюючи умови для свого домінування на ринках. Державні структури сприяють поліпшенню положення ТНК, оскільки максимізація їх прибутку відповідає інтересам держави, а в більшості держав саме ТНК формує велику частку ВВП.

Незважаючи на кризові явища в світовій економіці, роль ТНК безперервно зростає, визначаючи боротьбу між корпораціями за панування на національних ринках. Відбувається руйнування державних кордонів, держави втрачають свій суверенітет у класичному розумінні, а національний капітал перетікає з однієї країни в іншу, що стало базисом стратегічного зростання. У такому розумінні ТНК є важливим регулятором економічного розвитку, створюючи можливості та бар'єри для національних економік та інноваційного перетворення соціально-економічних систем [12].

Найяскравішими бар'єрами в національній економіці є: монополістичний вплив ТНК, оскільки їх присутність на ринку створює складнощі для входу інших гравців (особливо національних підприємств з меншим впливом і фінансовими можливостями); доходи великих ТНК перевищують обсяги ВВП багатьох країн світу, що дозволяє їм лобіювати свої інтереси (особливо яскраво проявляється в слабо розвинених економіках); обмеження конкуренції і встановлення впливу ТНК на ринок призводить до скорочення податкових надходжень і вивезення капіталу за межі національних кордонів (особливо в країнах з розмитою системою податкового регулювання) [1].

Проблема, яка постає наразі, полягає в тому, що хоча вартість експорту здається високою, однак вигоди, отримані від експорту, не є співмірними. Наприклад, залежно від іноземних постачальників текстильна та швейна, взуттєва та електронна промисловість у В'єтнамі тепер може брати участь лише на певних етапах виробництва у вигляді аутсорсингу для іноземних брендів або збирання кінцевої продукції транснаціональних корпорацій.

Таким чином, сьогодні транснаціональні корпорації мають величезний вплив на всю систему світової економіки та міжнародних відносин. Транснаціональні корпорації контролюють понад 50% світового промислового виробництва, понад 60% світової зовнішньої торгівлі, а також близько 80% світової бази патентів та ліцензій на техніку, технології та ноу-хау. У ряді випадків ТНК можуть зробити певний внесок у розвиток країн, що знаходиться відображення в:

- отриманні ними передових виробничих технологій у деяких галузях національного виробництва (добувна, текстильна, швейна, електронна та ін.);
- сприяння перетворенню країн, що розвиваються, з експортерів сировини на продавців готової продукції;
- прискорення процесів технологічних інновацій;
- збільшення зайнятості місцевого населення та зростання доходів місцевих працівників корпорацій;
- модернізації методів управління, так як ТНК – це потужна сила у світовій економіці, яка нині, перш за все, є головним двигуном інтернаціоналізації.

1.2. Державне регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в світовій економіці

ТНК відіграють подвійну роль в інтернаціоналізації виробництва, у процесі розширення і поглиблення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. ТНК утворюються як національні щодо капіталу і контролю, проте їх діяльність має міжнародний, наддержавний характер і веде до створення наддержавних зв'язків.

Якісною рисою сучасних ТНК є їх розвиток у внутрішній корпоративній структурі різних форм міжнародного поділу праці – предметної подетальної та поопераційної (технологічної) спеціалізації. Але ТНК не просто переносять частину виробничого процесу в іншу країну, а розміщують виробництво деталей і напівфабрикатів на підприємствах, які обслуговують регіони і континенти. Збирання головних виробів наближено до ринків збуту з урахуванням специфіки і запитів місцевого споживача.

Водночас, перелічуючи переваги ТНК, необхідно виділити й недоліки негативного впливу транснаціональних корпорацій. Так, завдяки своїй стратегії глобальних операцій, потужності та великому фінансовому і політичному впливу, ТНК здійснюють стратегію довгострокової максимізації прибутків, тобто відмовляються від короткострокових вигод для зміцнення ринкових позицій у майбутньому і забезпечення стабільного прибутку на тривалу перспективу. При цьому, ТНК прагнуть максимізації прибутків за рахунок ренти і монополістичних переваг у певних країнах, інколи використовуючи навіть бюджетні фонди держав свого походження для експансії. Таким ТНК важливий доступ до сировинних ресурсів і транспортних систем приймаючої країни. Це призводить до того, що:

- на внутрішньому ринку цих країн ТНК створюють потужну конкуренцію місцевим компаніям, не даючи їм розвиватися;
- вільні переміщення фінансового капіталу ТНК можуть підірвати стабільність національних валют і створити загрозу для національної безпеки країн, що розвиваються:

– ТНК, маючи свій інтерес у країні, здатні насаджувати ідеологію, яка суперечить інтересам розвитку національного бізнесу і пригнічувати розвиток національно- державних інтересів країни.

Крім того, економічна потужність ТНК може стати джерелом прихованих конфліктів з тими державами, на території яких здійснюється їх діяльність. Інтереси ТНК стоять за війнами та державними переворотами у країнах Близького і Середнього Сходу, Латинської Америки, за змінами урядів у Європі й Азії ТНК лобіюють інтереси окремих державних високопосадовців або цілих політичних партій, підтримують формування економічних інтеграцій різних ринків, можуть займатися хабарництвом.

Через стрімкий розвиток інтеграційних процесів та значний соціально-економічний ефект національні економіки не можуть уникнути впливу ТНК, проте уряди держав можуть регулювати рівень їхньої присутності. Таке регулювання відбувається щонайменше на чотирьох рівнях: наддержавному; міждержавному; внутрішньо державному; суспільному [15]. При цьому, кожен із зазначених рівнів має власну мету та конкретні інструменти регулювання. У наддержавному регулюванні інструментом впливу є багатосторонні міжнародні договори. Метою цього регулювання виступає координація правил здорової конкуренції та захист вільної торгівлі. Інструментом міждержавного регулювання виступають двосторонні інвестиційні угоди, які укладаються з метою захисту інвестицій та відповідності міжнародним стандартам. Внутрішньодержавне регулювання відбувається за допомогою інвестиційного законодавства. Метою цього регулювання є потреба у підпорядкуванні функціонування філій і дочірніх фірм транснаціональних корпорацій державним законам приймаючої держави. Суспільне регулювання відбувається завдяки думці суспільства, традиціям та вихованню. Воно покликане захищати громадські інтереси, адаптувати товари міжнародних корпорацій інтересам населення [5].

Існує критика державного регулювання діяльності ТНК, яка полягає у тому, що такі заходи можуть бути недостатньо ефективними та можуть обмежувати інвестиції та конкуренцію на ринку. Деякі експерти вважають, що кращим рішенням

є сприяння розвитку саморегулювання та соціальної відповідальності ТНК, а також зміцнення ролі міжнародних організацій у регулюванні діяльності ТНК.

Проаналізувавши міжнародно-правове забезпечення функціонування транснаціональних корпорацій можна виділити наступні документи:

1. Проект Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій.
2. Кодекс іноземних інвестицій (1970), підписали держави-учасниці Андського пакту: Колумбія, Болівія, Чилі, Перу (до 1976) і Еквадор.
3. Хартія економічних прав та обов'язків держав (1974). Її норми покликані захищати економічні права держав, що розвиваються, зокрема вона передбачає захист іноземних інвестицій компаній, контроль діяльності транснаціональних корпорацій з боку держав-перебування [16].
4. Регіональна декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства (1976); і додатково – інструкції для мультинаціональних компаній.
5. Принципи контролю за обмеженням ділової практики монополій і корпорацій (1980).

На регіональному рівні важливою складовою регулювання міжнародних правових відносин транснаціональних корпорацій є торговельно-економічне об'єднання країн Андської групи, яке функціонує в межах Латиноамериканської асоціації інтеграції.

У 1969 році Болівія, Колумбія, Чилі, Перу та Еквадор уклали Андський пакт. Ці держави виступали торговельно-економічне співробітництво держав, були противниками іноземного капіталу у державах свого регіону [16].

Значним досягненням у створенні правових норм регулювання діяльності транснаціональних корпорацій є створення Кодексу поведінки ТНК в межах Організації Об'єднаних Націй. Незалежні країни та держави, які перебувають на стадії розвитку, сформували «Групу 77» та прагнули сформувати новий світовий економічний порядок. Питання нерегульованості транснаціональних корпорацій було однією із головних проблем. Тому в 1972 Економічна та Соціальна Рада ООН створила Комісію та інформаційно-дослідницький Центр з ТНК. Вони покликані були розробити Кодекс поведінки ТНК, яка розпочала свою роботу на першій її сесії

у березні 1975 року. Характер і зміст майбутнього Кодексу були суперечливими та мали певні розбіжності. Однак, проєкт містив також прогресивні принципи, які регулювали б діяльність транснаціональних корпорацій [17].

Попри глобальну діяльність транснаціональних корпорацій, центром затвердження рішень є конкретна держава. Мається на увазі, що регулювання діяльності транснаціональних корпорацій повинно відбуватися виключно через державу. А міжнародне право, в свою чергу повинно формувати такі юридичні норми, які б спонукали кожен країни власноруч регулювати діяльність ТНК, так як, інтереси держав та ТНК часто переплітаються (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Інтереси сторін у налагодженні взаємодії

Інтереси ТНК у державі	Інтереси держави у взаємодії з ТНК
У сфері виробництва та збуту	
1. Зниження виробничих витрат на основі ефекту масштабу. 2. Інтернаціоналізація ринків збуту. 3. Економія на маркетингових дослідженнях.	1. Досвід реалізації сучасних маркетингових стратегій. 2. Можливий доступ до ринків країн-базування та країн, де розміщені інші філії ТНК. 3. Активізація промислових підприємств регіону.
У сфері матеріально-технічного забезпечення та інвестування	
1. Орієнтація на дешеву місцеву сировину. 2. Орієнтація на ввіз сировини та комплектуючих за давальницькою схемою з закордонних філій. 3. Маневрування потоками інвестицій міжструктурними підрозділами.	1. Фінансова підтримка природоохоронних заходів. 2. Імпортозаміщення за рахунок розвитку вітчизняного виробництва, можливі ефекти від імпорту сучасних технологій. 3. Залучення додаткових капіталів за рахунок реалізації цільових стратегій інвестування.
У сфері управління та кадрового забезпечення	
1. Прагнення оптимізувати структуру управління компанією. 2. Підвищення якості кадрового забезпечення. 3. Орієнтація на низьку вартість робочої сили.	1. Досвід сучасного менеджменту. 2. Покращення підготовки інженерних та професійно-технічних кадрів. 3. Підвищення рівня підготовки працівників виробничих професій.
У науково-технологічній та інноваційній сфері	
1. Використання місцевого інженерно-технічного потенціалу. 2. Економії витрат на НДДКР у регіонах розміщення структурних підрозділів (з централізацією НДДКР у країнах базування). 3. Збут інноваційної продукції або продукції виготовленої за інноваційними технологіями.	1. Покращення фінансування НДДКР. 2. Формування замовлень на розробку технологій для науково-дослідних центрів регіонів. 3. Насичення внутрішнього ринку інноваційною продукцією, у тому числі виробничо-технічного призначення. 4. Доступ до новітніх технологій та дифузія інновацій.

Джерело: [10, 2, 27].

Потреба державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій визначається такими передумовами: потрібно охороняти корпорації одна від одної, попереджати та перешкоджати випадкам недобросовісної конкуренції; потрібно оберігати покупців від недобросовісних продавців; необхідно захищати інтереси громадськості, адже підприємництво не завжди пропонує якісний товар та не завжди стежить за збереженням природного середовища.

Не менш важливим є рівень суспільного регулювання, основною метою якого є захист громадських інтересів, адаптація товарів ТНК до інтересів суспільства. Інструментами суспільного регулювання є національні традиції, виховання та найголовніше – суспільна думка. Більшість транснаціональних корпорацій вважають, що споживачі живуть у глобальному середовищі, в якому їхні смаки і культури гомогенізуються і задовольняються через пропозицію стандартизованих глобальних продуктів. Це підтверджується успіхом транснаціональних корпорацій, які досягли максимальних прибутків у довгостроковій перспективі, не фокусуючись на окремих купівельних перевагах. Це дозволяє транснаціональним компаніям підтримувати стійкий імідж бренду на глобальному рівні і використовувати всю повноту переваг від ефекту масштабу. По суті, у цьому криється основне протиріччя: стандартизована глобальна стратегія випускає зі свого поля зору сегменти, які все ще відрізняються соціальними, культурними, економічними і правовими маркерами, не повною мірою відповідаючи реальним потребам споживачів. Але суспільна думка не дозволяє у деяких випадках використовувати таку стратегію. Громада вимагає від ТНК адаптувати свої продукти, ціни, канали і стратегії просування до їхніх інтересів, що пов'язане з особливостями та відмінностями національної культури, купівельної спроможності, уподобання в продукції і потребах, бажаннях споживачів.

Зазначимо, що сьогодні у світі функціонує близько 60 тис. фінансово-промислових груп і ТНК, які розширитися за межі країн свого базування. Вони контролюють 50% світового промислового виробництва, а також проводять понад 65% операцій торгівлі у всьому світі. Найбільші ТНК мають річний обсяг продажу в сотні млрд дол. США, близько 500 з них мають обсяг збуту за рік в понад 18 млрд

дол. США, а середньорічний обсяг продажу – кілька сотень мільйонів доларів США. ТНК реалізують 80% продукції, яка виробляється в галузі електроніки та хімії, 95% – фармацевтики, 76% – продукції галузі машинобудування. ТНК контролюють 90% світового ринку пшениці кукурудзи, кави, тютюну, лісоматеріалів, залізної руди, 85% – ринок міді та бокситів, 80% – чаю та олова, 75% – сировини нафти, бананів, натурального каучуку [7]. На ТНК припадає близько 80% усіх існуючих у світі патентів, ліцензій, ноу-хау.

Розглянемо напрями регулювання діяльності ТНК з позицій національної економіки окремої країни (рис. 1.2). Так, Сполучені Штати Америки успішно поєднують максимальну свободу економічної діяльності з роллю уряду в питаннях регулювання підприємницької діяльності. Американські науковці вважають, що сучасні відносини між державою і підприємництвом є антагоністичними, а партнерство між ними – неможливим і шкідливим для народу. До того ж, переважну більшість рішень компанію, які ведуть підприємницькі діяльність приймають самі.

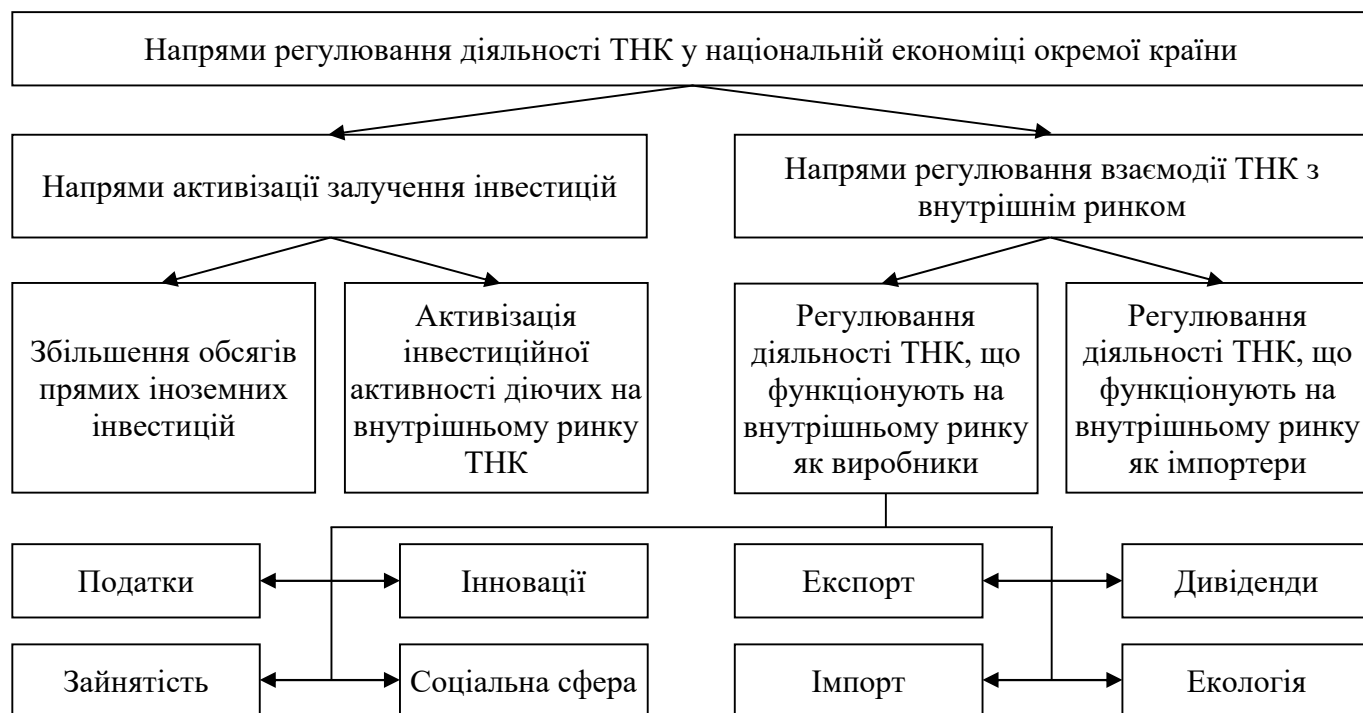

Рисунок 1.2 – Напрями регулювання діяльності ТНК в країні

Джерело: [28].

Сполучені Штати Америки створили сприятливий клімат для підприємництва у сфері інновацій, через що закордонні корпорації розміщують тут свої науково-

дослідні центри.

Інноваційні стратегії транснаціональних корпорацій спрямовані на розробку найбільш перспективних шляхів посилення конкурентних позицій компаній і допомоги їм у виході на нові ринки. Основні типи стратегій інноваційної інтеграції ТНК, які формують синергетичний ефект технологізації проявляється в передачі знань, які використовують ТНК. Дослідження приділяє особливу увагу синергетичному ефекту технологізації, реалізованої двома основними типами науково-дослідних підрозділів у ТНК, тобто Home Based Exploiting (HBE) і Home-Based Augmenting (HBA). Результати можуть бути використані ТНК для розробки стратегічних концепцій свого розвитку.

В умовах сьогодення інноваційні стратегії набули особливого значення для сучасних ТНК. По-перше, вони істотно змінюють профіль виробництва та впливають на споживчі моделі. Вони засновані на технологічних новинках, спрямованих на зниження витрат на виробництво, розподіл або маркетинг. По-друге, ці стратегії спрямовані на те, щоб дати нові переваги для клієнтів і дозволяють ТНК вийти на нові сектори ринку. Загалом це дозволяє отримати синергетичний ефект від процесів технологізації.

Сьогодні на глобальному ринку інновацій ТНК функціонують у динамічному, агресивному та багатовимірному конкурентному середовищі, а їхні дії описуються такими особливостями:

1. ТНК та їхнє стратегічне керівництво одночасно зосереджуються на всіх параметрах конкурентоспроможності: витрати на виробництво, якість продукції, терміни доставки, розвиток ноу-хау, ринкові бар'єри та стабілізація фінансової ситуації.

2. ТНК здійснюють глобальні інноваційні стратегії за різними векторами на різних рівнях: у сфері ресурсів, на ринках товарів і послуг, в об'єднаних компаніях тощо.

3. Позиції конкурентів ТНК зазнають динамічних змін, ситуація на світових ринках стає менш передбачуваною, а прогнозні періоди скорочуються. Сьогодні біотехнології, наноматеріали, освіта, соціологія, медицина, комп'ютерні

технології є основними сферами інновацій.

4. На глобальному ринку інновацій зростає агресивна експансія ринкових конкурентів, порушуються правові умови, а отже, змінюються пріоритети конкуренції.

Таким чином, внутрішні та зовнішні канали збору коштів, чинники та джерела для інноваційного зростання ТНК поєднуються, а технології розширюються. Останнім часом ТНК істотно переглянули свої підходи до запроваджуваної ними загальної інноваційної політики. Світовий досвід показує, що досягнення та утримання глобального корпоративного лідерства в бізнесі є надзвичайно складним завданням навіть за добре функціонуючих національних інноваційних систем.

Ключовими завданнями Японії у сфері державного регулювання є стимулювання, яке спрямоване на пришвидшення змін у структурі економіки. Ці зміни є важливими для довгострокового розвитку економіки. Відносини між державою та бізнесом – це відносини у сфері співробітництва [1].

Державне прогнозування коротко- та середньострокові програми планування є одними із ключових елементів у регулюванні діяльності транснаціональних корпорацій Європейським Союзом. Франція притримується індикативного планування, зокрема державою визначено розмір державної власності та її вплив на фінансову сферу. Шведський уряд створив таку модель розвитку, у якій поєднуються інтереси монополій, профспілок, уряду і планових комісій в процесі програмування розвитку національної економіки. Планові комісії збирають інформацію, перевіряють її реалістичність, прогнозують та проєктують для того, щоб державна економіка змогла споживати та заощаджувати національних дохід [2].

Італійська система базується на такому принципі, за якого держава регулює діяльність тих підприємств, в котрих у неї є безпосередній або опосередкований інтерес. Держава регулює широке коло економічної діяльності, в тому числі банківські справу, логістику, сферу комунікацій, енергетичну сферу, машинобудування, запроваджує інвестиційні програми і програми допомоги.

Головним інструментом регулювання економіки Німеччини є персональна свобода, безпека, захист та здорова конкуренція, рівність. Для ринку високим рівнем

державного інтервенціонізму, характерними є не лише індивідуальна свобода, а й децентралізованість прийняття рішень. Цього можна досягти такими методами:

- політикою господарського порядку, яка забезпечує свободу функціонування суб'єктів господарювання базуючись на підтримці здорової конкуренції то протидії монополізму;
- заохоченням розвитку малого та середнього бізнесу, розвитку стійкого і чисельного середнього класу;
- соціальною політикою та перерозподілом доходів в країні;
- політикою економічного розквіту та структурними зрушеннями, які ґрунтуються пом'якшенні кон'юктурних змін та спрямованості на макроекономічні цілі.

Для німецької моделі характерним є індивідуальний підхід до розподілу власності та доходів, формування та підтримки середнього класу через загальне стимулювання економії; стимулювання створення власності в найманих працівників; участь найманих працівників у доходах [8].

Держава регулює трудові відносини за допомогою підтримки сприятливих умов збереження та розширення робочих місць, полегшення доступу до наявних вільних робочих місць за рахунок провадження політики економічного зростання; застосування фінансових інструментів, які вдосконалюють галузеву і територіальну мобільність робочої сили, а також активну діяльність Федерального відомства з питань праці щодо пошуку роботи через регіональні бюро з працевлаштування, консультації з питань здобуття або зміни професії, інформування працівників та роботодавців щодо ситуації на ринку праці [1].

Іноземний досвід держав з питань державного регулювання діяльності ТНК є підтвердженням існування всіх різновидів державного регулювання. А саме:

- повного державного монополізму в управлінні підприємництвом;
- різних варіантів поєднання ринкових і державних регуляцій, котрі реалізовано у «японській», «шведській» та «німецькій» моделях;
- лібералізму: необмеженого приватного підприємництва (Сполучені Штати Америки).

Зазвичай, держава регулює діяльність підприємств такими способами: створює правову базу та суспільну атмосферу, які сприяють ефективній діяльності ринкової системи; захищає конкуренцію та обмежує монополістичну діяльність; перерозподіляє доходи через трансферти; перерозподіляє ресурси; захищає права споживачів; підтримує окремі види бізнесу; регламентує трудові відносини та розвиває соціальне партнерство; регламентує зовнішньо-торгівельну діяльність; регулює валютну політику; стабілізує макроекономічні процеси [1].

Слід звернути увагу на те, що методи державного регулювання економічної діяльності не обмежують дії підприємств, а податкова, бюджетна і кредитна політики дозволяють наростити обсяги виробництва, збільшити інвестиції та капіталовкладення. Економічний вплив на регулювання діяльності підприємств чинять вплив на кон'юнктуру ринку, а звідси – на виробників та споживачів. Через податкові, цінові, інвестиційні, фінансово-кредитні важелі зовнішньої політики уряд держави регулює економічні цілі та стимули, поведінку суб'єктів господарювання.

Останнім часом, характерною ознакою світових економік стало укладання двосторонніх інвестиційних угод. Держави-учасниці АСЕАН заключили між собою обопільні угоди, які дозволяють щодо стимулювати внутрішньо-регіональні інвестиції. Вони можуть бути поширені як на всі, так і кожен окремо галузь економіки. До прикладу, спільна угода Судану та Швейцарії, в першу чергу, стимулює інвестиції у торгівлю, виробництво, туризм та технології. Спільні угоди, зазвичай, визначають інвестиції сторін, котрі будуть під захистом.

Отже, один з найбільш актуальних викликів, пов'язаних з державним регулюванням діяльності ТНК, – це забезпечення додержання принципів соціальної відповідальності корпорацій. Соціально відповідальне підприємництво вимагає, щоб ТНК дбали не лише про свої фінансові результати, але й про вплив своєї діяльності на економіку, соціальну сферу та довкілля. Державне регулювання діяльності ТНК вимагає балансу між захистом інтересів держави та сприянням розвитку бізнесу. Ефективне регулювання повинно враховувати міжнародні стандарти та кращі практики, а також забезпечувати прозорість та відкритість процесів.

Висновки до розділу 1

1. Транснаціональна корпорація – це компанія, що має інтернаціональний характер господарської діяльності, розміщує свої дочірні компанії у більш, ніж у двох країнах світу завдяки своїм виробничим потужностям та функціонує на основі ефективної узгодженої політики всередині підрозділів. Розвиток виробничої і торговельної діяльності ТНК розпочався з кінця XIX ст. Компанії першого покоління спеціалізувались на видобутку дешевих джерел сировини. Проте вже з середини XX ст. посилилась інтеграція закордонних виробничих і збутових операцій, що передувало створенню мережі внутрішньоорганізаційних зв'язків фірми. На сучасному етапі ТНК характеризуються функціонуванням в умовах глобальної конкуренції з відсутністю національних бар'єрів.

2. Організаційна структура ТНК забезпечує діяльність її взаємопов'язаних елементів, які функціонують, як цілісний узгоджений механізм. До неї входять материнська компанія, філії, дочірні компанії, асоційовані компанії та спільні підприємства. Транснаціональні корпорації можуть бути таких видів: картелі, синдикати, пули, трести, концерни, консорціуми, транснаціональні стратегічні альянси, одногалузеві концерни та багатогалузеві концерни.

3. Сьогодні процес транснаціоналізації, який характеризується посиленням взаємозв'язку і взаємозалежності суб'єктів світової економічної системи в результаті глобальних операцій ТНК досяг планетарних масштабів. Вони перетворилися на головну силу ринкового виробництва й міжнародного поділу праці, на домінуючий чинник світової економіки й міжнародних економічних відносин. Здатність ТНК гнучко пристосовувати механізми інвестиційної діяльності організаційні методи й засоби до змін, що відбуваються в національній і світовій економіці перетворили їх на глобальні господарюючі структури, що розглядають світове господарство як сферу застосування свого капіталу. Вони створили потужні системи маркетингу та засоби сучасної реклами, що дає їм змогу маніпулювати смаками та вподобаннями споживачів у всьому світі. На фоні вищезазначених

процесів відбувається поступове зростання обсягів міжнародного виробництва.

4. Розробка та вибір ТНК інноваційної стратегії пов'язані з необхідністю скоординованої структурної та інфраструктурної діяльності, прийняття рішень щодо необхідних виробничих потужностей, їх розподілу за конкретними видами продукції, вибору системи вимірювання ефективності бізнесу, стимулювання праці та відповідних процесів для розробки продуктів. Вибір тієї чи іншої інноваційної стратегії ТНК залежить від зовнішнього та внутрішнього середовища.

5. Одним з головних інструментів державного регулювання діяльності ТНК є законодавча база, яка містить правила та норми, що регулюють їх діяльність. Законодавча база може бути як національною, так і міжнародною. Національна законодавча база встановлює правила та норми, що регулюють діяльність ТНК в межах однієї країни, тоді як міжнародна законодавча база встановлює правила та норми, що регулюють діяльність ТНК на міжнародному рівні. Окрім законодавчої бази, існують різноманітні міжнародні договори та угоди, що регулюють діяльність ТНК. Найвідомішими з них є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Конвенція Міжнародної організації праці про працю дітей та інші документи.

6. Слід зазначити, що ефективне державне регулювання діяльності ТНК може бути досягнуте тільки за умови співпраці держав, міжнародних організацій, бізнесу та громадянського суспільства. Така співпраця дозволяє забезпечити рівномірний розвиток економіки та захист прав та інтересів усіх учасників, в тому числі тих, хто стикається з впливом діяльності ТНК. Для забезпечення ефективного державного регулювання діяльності ТНК, держави можуть використовувати такі інструменти, як податкова політика, тарифні бар'єри, ліцензування та регулювання обігу валют, контроль над іноземними інвестиціями та інше.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Масштаби діяльності транснаціональних корпорацій у системі сучасного міжнародного бізнесу

Транснаціональні корпорації відіграють важливу роль на сучасному етапі розвитку світового господарства. Вони безпосередньо впливають на економіку країн- реципієнтів, прискорюють інтернаціоналізацію господарського життя та науково- технічний процес. Залучення прямих іноземних інвестицій надає країні доступ до фінансових ресурсів ТНК, а також спрощує інтеграцію до світових економічних процесів, доступ до зовнішніх ринків.

Постійні трансформації турбулентного середовища сприяють активній зміні напрямків та об'ємів інвестицій ТНК та їх інвестиційній поведінці. Тому моніторинг сучасного стану міжнародних інвестицій є надзвичайно важливим у дослідженні даного питання. Прямі іноземні інвестиції мають вирішальне значення для країн, що розвиваються. Дослідження руху ПІІ завжди актуальне питання, враховуючи постійні зміни стратегічних цілей ТНК.

Транснаціоналізація в умовах глобальної турбулентності збільшує залежність між країнами, впливаючи на всі процеси життєдіяльності компаній. Такі трансформації світової економіки змушують транснаціональні корпорації постійно шукати нові ринки збуту, дешеві ресурси та розширювати ринки для інвестування.

Глобальні потоки ПІІ не відображали значних позитивних показників ще задовго до пандемії COVID-19, яка вплинула на світову економіку, вони досягали позначок нижчих за ті, які востаннє спостерігались після світової фінансової кризи десять років тому. Падіння було більш концентрованим у країнах із високим рівнем доходу, де приплив ПІІ за останні роки впав майже на 60%.

Починаючи з 2020 р. рівень інтернаціоналізації 100 найбільших ТНК

стагнував. Відмінності в рівні інтернаціоналізації між різними галузями були значними. МНК в енергетиці та важкій промисловості скоротили свою присутність за кордоном. Інші, включаючи фармацевтику та телекомунікації, розширили свої міжнародні операції. Легка промисловість, комунальні підприємства, а також автомобільні та торгові компанії, які також зазнали зниження продажів протягом року, зберегли свою міжнародну структуру виробництва стабільною.

Видобувна промисловість, важка промисловість і будівельні підприємства зазнали середнього падіння обсягів продажів за кордон більш ніж на 15%. Після падіння цін на нафту на початку року продажі нафтогазової компанії впали на 30%. Це призвело до зупинки іноземних інвестицій і, в деяких випадках, до програм реструктуризації та продажу активів, що призвело до зменшення іноземної присутності. Наприклад, Royal Dutch Shell (Нідерланди-Великобританія) протягом 2020 року втратила близько 15 відсотків іноземних активів, а Equinor (Норвегія) і BP (Великобританія) – близько 10%. ExxonMobil (Сполучені Штати) очікує отримати 25 млрд дол. США до 2025 року. Основні енергетичні компанії, такі як TC Energy (Канада) та Repsol (Іспанія), скоротили свої закордонні операції та виробництво до настільки, що вони вислизнули з топ-100 рейтингу.

Однак незважаючи на виклики внаслідок пандемії та непередбачуваною ситуацією на світовому ринку, найбільшим публічним компаніям світу вдалося збільшити продажі та прибутки за останній рік.

На сьогодні транснаціоналізація бізнес-діяльності досягнула свого найвищого рівня, охопивши практично усі країни світу та усі фази суспільного відтворення на галузевому та територіально-регіональному рівнях, що дає підстави стверджувати про її глобальний характер.

ТНК є невід'ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності будь-якої розвиненої країни. Кількість ТНК та їх філій у світі щороку зростає. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у світі в 2020 році нараховується близько 80 тисяч ТНК і 850 тисяч їх зарубіжних підрозділів. За останні 30 років кількість ТНК збільшилась у 12 разів, у яких зайнято більше 75 млн осіб (рис. 2.1).

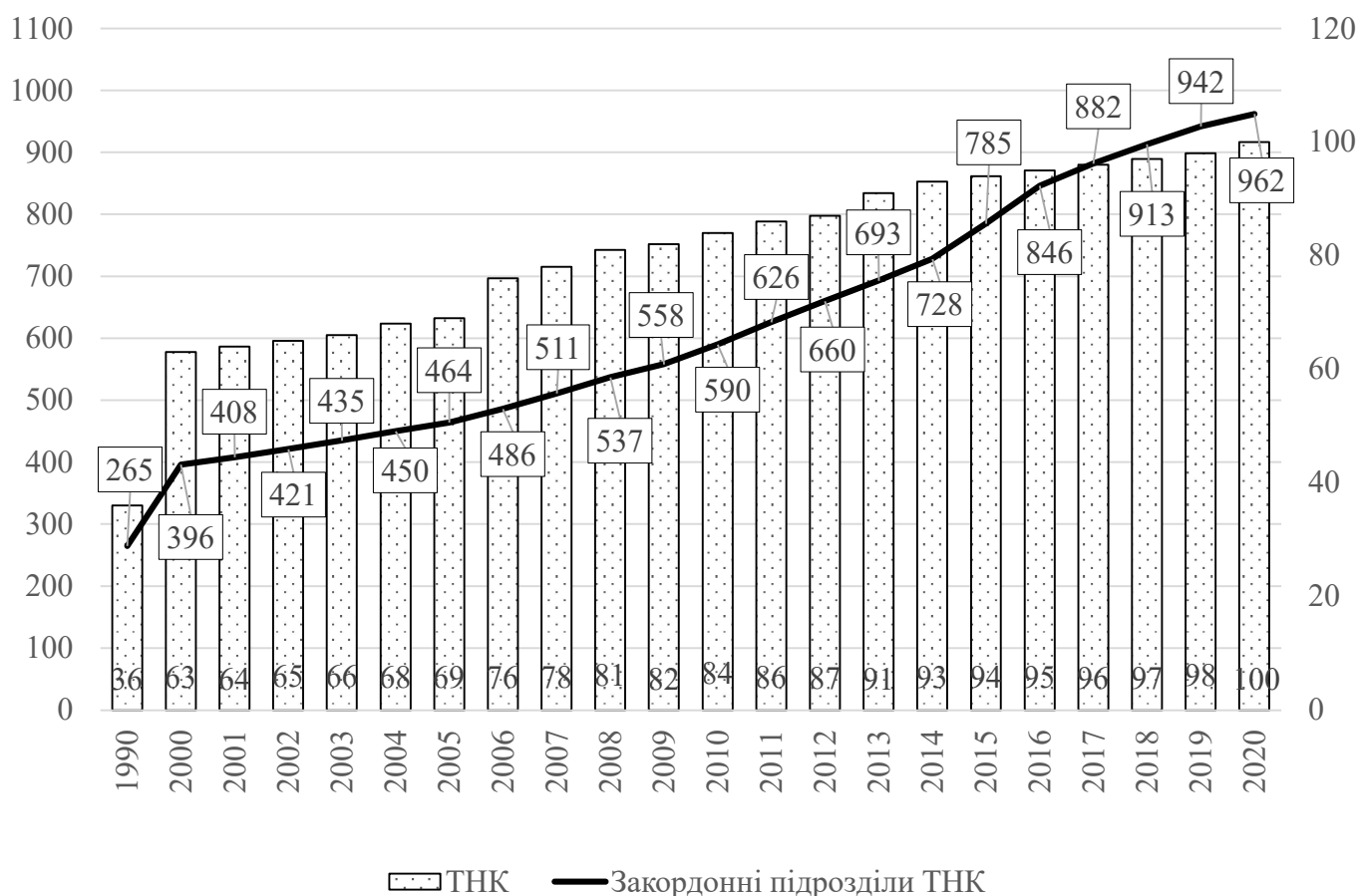

Рисунок 2.1 – Динаміка кількості ТНК та їхніх закордонних підрозділів у світі в період 1990-2020 рр., тисяч одиниць

Джерело: [51].

Незважаючи на виклики, викликані пандемією, триваючою війною та непередбачуваними ринками, найбільшим публічним компаніям світу вдалося збільшити продажі та прибутки за останній рік. Здорові звіти про доходи, однак, маскують нову економічну реальність, яка позбавлена державних стимулів і має набагато нижчу вартість акцій, оскільки інфляція та ведмежий поворот ринку гальмують відновлення економіки [54].

Forbes Global 2000 складає рейтинг найбільших компаній світу за чотирма показниками: продажі, прибуток, активи та ринкова вартість. Ринкова турбулентність призвела до зниження мінімальної ринкової вартості до 7,6 млрд дол. США у порівнянні з 8,26 млрд дол. США у 2021 році, але мінімальна вартість для всіх інших показників зросла в порівнянні з 2020 роком [42]. Berkshire Hathaway вперше посів в рейтингу Global 2000 перше місце, випередивши

Industrial&Commercial Bank Of China, який опустився на 2 місце після 9 років лідерства (табл. 2.1).

**Таблиця 2.1 – Рейтинг найбільших компаній світу у 2022 році
за версією Global 2000**

№	Компанія	Країна	Обсяг продажів, млрд дол. США	Прибуток, млрд дол. США	Активи, млрд дол. США	Ринкова вартість, млрд дол. США
1.	Berkshire Hathaway	США	276,09	89,8	958,78	741,48
2.	ICBC	Китай	208,13	54,03	5518,51	214,43
3.	Saudi Arabian Oil	Саудівська Аравія	400,38	105,36	576,04	2292,08
4.	JPMorgan Chase	США	124,54	42,12	3954,69	374,45
5.	China Construction Bank	Китай	202,07	46,89	4746,95	181,32
6.	Amazon	США	469,82	33,36	420,55	1468,4
7.	Apple	США	378,7	100,56	381,19	2640,32
8.	Agricultural Bank of China	Китай	181,42	37,38	4561,05	133,38
9.	Bank of America	США	96,83	31	3238,22	303,1
10.	Toyota Motor	Японія	281,75	28,15	552,46	237,73

Джерело: [42].

За останні два десятиліття компанії Китаю зростали настільки швидко, що в 2021 році вони втретє випередили США в щорічному рейтингу Global 500. У Китаї зараз 139 компанії (у тому числі 10 тайваньських компаній), порівняно зі 121 у США. Двадцять років тому в рейтингу Global 500 було всього вісім китайських компаній, тобто уряд КНР продовжує інвестувати в майбутнє [48].

Поступово змінюється і географічна структура ТНК. Якщо ще кілька десятиліть тому провідні позиції займали транснаціональні корпорації США, Японії, Німеччини та Франції, то вже зараз вони зіштовхнулися з жорсткою конкуренцією з боку китайських ТНК. Саме китайський досвід свідчить, що переваги ТНК можуть і повинні проявлятися в умовах державної підтримки. Так, можна погодитися з тим фактом, що стратегія розвитку ТНК КНР багато в чому стала можливою винятково за рахунок відповідної державної політики, проте її результати не можуть не вражати – особливо з позиції генерації прибутку [39]. Варто відзначити, що список країн з найбільшою кількістю транснаціональних корпорацій може змінюватися

залежно від того, як визначаються ТНК та які критерії використовуються для їх класифікації. Однак, на основі останніх доступних даних зі списку Fortune Global 500, який включає найбільші за обсягом бізнесу компанії в світі (рис. 2.2).

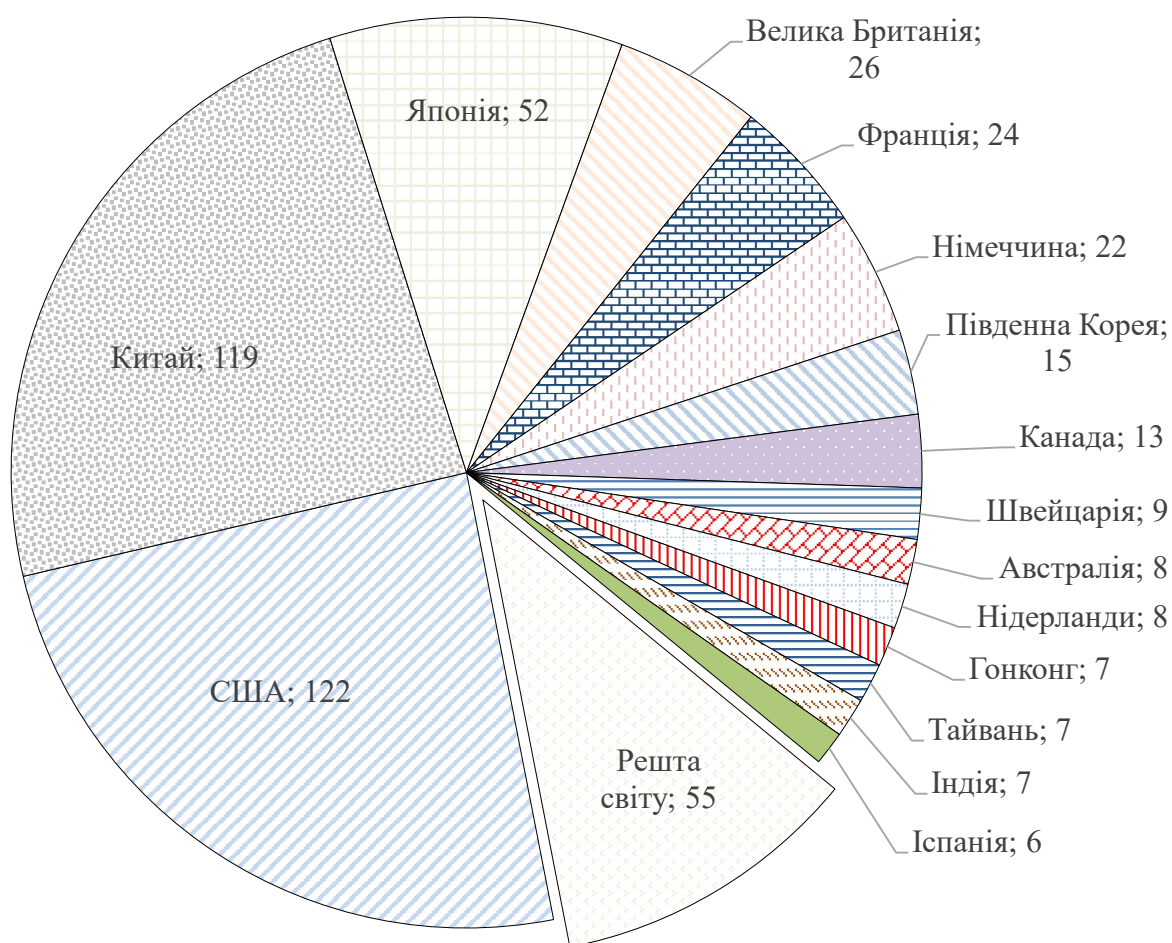

Рисунок 2.2 – Географічна структура ТНК рейтингу
Fortune Global 500 в 2021 році, одиниць

Джерело: [43].

Технологічними компаніями, що потрапила до десятки в 2022 році виявилася лише дві компанії Amazon.com та Apple. Компанії мають великі доходи і чисті прибутки. Завдяки цьому компанія з найдорожчим брендом на планеті опинилася на сьомій позиції. З технологічних ТНК високі місця в рейтингу Forbes Global 2000 в 2022 році займають Samsung (14), Microsoft (12), Alphabet (11), Intel (51), IBM (98), і Meta Platforms (34) [40].

За критерієм обсягу активів найбільші ТНК світу є переважно фінансовими інституціями. Така ситуація є цілком природною в глобальних економічних

процесах. Загальновідомим є той факт, що саме фінансовий капітал виявив найвищу здатність до зростання в умовах глобалізації. В таких умовах фінансові інституції отримали явні переваги над промисловими корпораціями в конкурентній боротьбі, що в результаті і привело до гегемонії фінансових ТНК (так шість з десяти найбільших ТНК світу в 2021 році це фінансові структури, а саме банки: Industrial&Commercial Bank Of China, China Construction Bank, JPMorgan Chase тощо) [40].

Загальна кількість працюючих в 500 найбільших ТНК світу в 2021 році становить близько 70 млн осіб. Рейтинг компаній значно відрізняється від рейтингу за обсягами доходів. Walmart займає перше місце восьмий рік поспіль і в 16-й раз з 1995 року [48] (рис. 2.3).

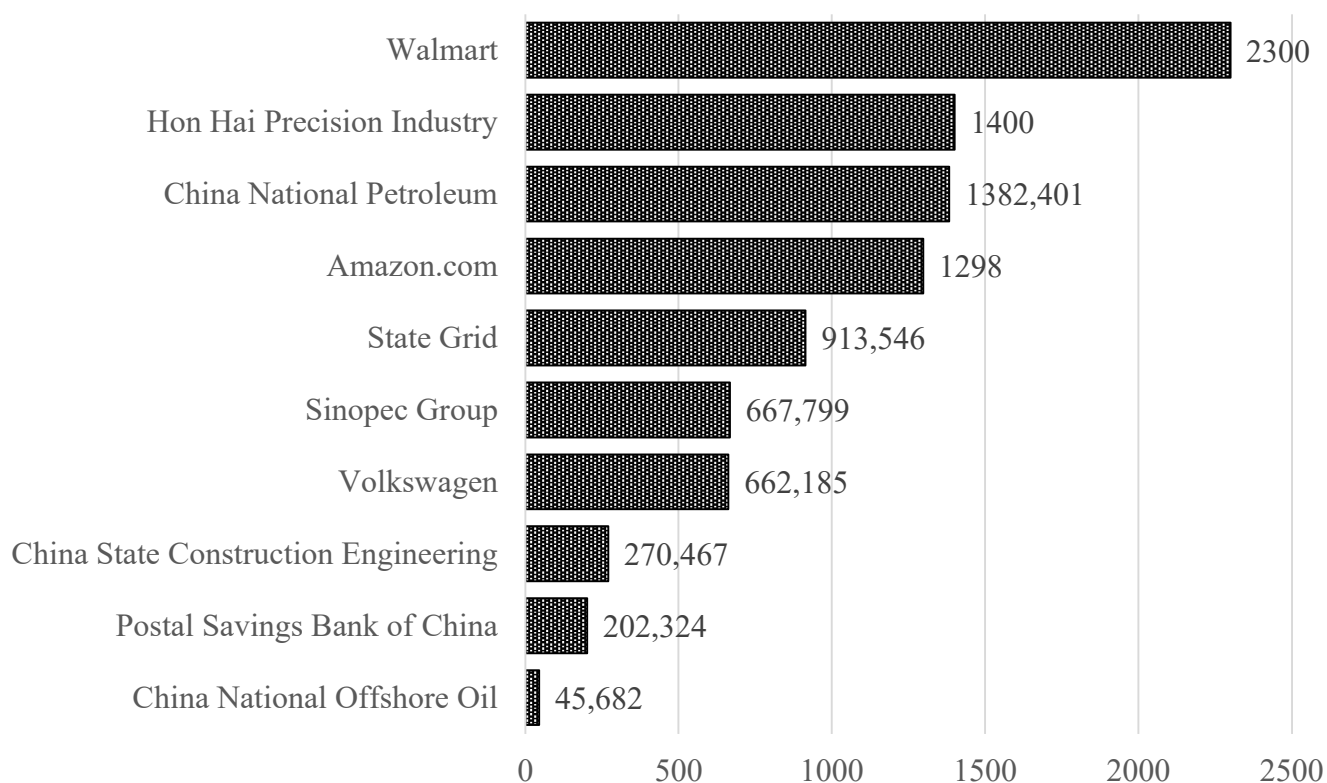

Рисунок 2.3 – Рейтинг Fortune Global 500 за кількістю працівників в 2021 році, тис. осіб

Джерело: [43].

Обсяг персоналу перших 10 ТНК світу складає 13,3%, на інші ТНК припадає 86,6%. Кількість працюючих Walmart Stores в 2021 році становить 3,14% від

загальної кількості зайнятих.

В рейтингу ТОП-10 Fortune Global 500 за рівнем ринкової капіталізації у 2021 році сім місця посідають ТНК Сполучених Штатів Америки: Apple, Microsoft, Amazon.com, Alphabet, Facebook, Tesla, Berkshire Hathaway (рис. 2.4).

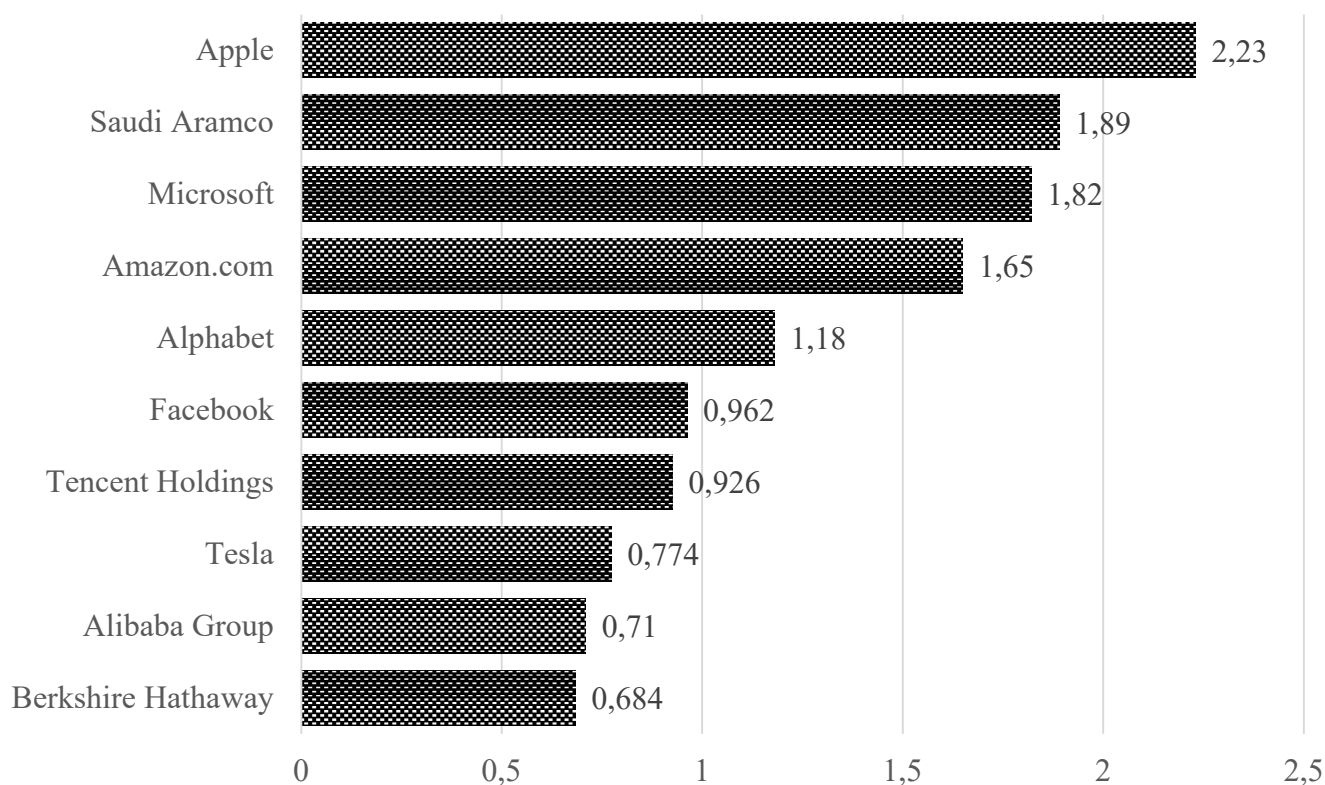

Рисунок 2.4 – Рейтинг ТНК за ринковою капіталізацією в 2021 році за версією Fortune Global 500, млрд дол. США

Джерело: [43].

Згідно з оцінками аналітиків, експорт зарубіжних філій ТНК складає приблизно 30-35% від загального експорту товарів і послуг. Найбільш потужні ТНК розташовані у КНР, США, ЄС та Японії. Проте все більшого розвитку набувають ТНК нових індустріальних країн, як Південна Корея, Бразилія, Мексика, що зумовлено впровадженням ними стратегії застосування конкурентних переваг [48]. Підтримуючи оборот капіталів, людей і технологій, ТНК вищеназваних країн значною мірою сприяють економічному зростанню і розвитку приймаючих національних економік, включаючи: зменшення гостроти валютного дефіциту, пов'язаного з імпортом; підвищення культури ведення бізнесу та споживання

товарів і послуг; забезпечення додаткових робочих місць місцевому населенню.

За обсягами виручки успішних корпорацій світу (відповідно до рейтингу Fortune Global 500) в 2021 році першість очолила мережа торгових центрів Walmart (США), річний дохід якої становив 559,1 млрд дол. США. П'ятірка найбільших компаній утримувала свої позиції в списку, а Walmart займає перше місце десятий рік поспіль, отримавши за цей час 5,1 трлн дол. США кумулятивного доходу. На другому місці компанія електромережева компанія Китаю State Grid з річною виручкою 386,6 млрд дол. США. На третьому місці Amazon.com, яка отримала 386,1 млрд дол. США (табл. 2.2).

**Таблиця 2.2 – ТОП-10 ТНК світу за обсягом виручки
за версією Fortune Global 500, 2021 р.**

№	Назва	Країна	Галузь	Річна виручка, млрд дол. США	Прибуток, млрд дол. США	Кількість працівників, тис. осіб
1.	Walmart	США	Роздрібна торгівля	559,151	13,51	2300,000
2.	State Grid	Китай	Електромережі	387,056	7,797	928,296
3.	Amazon.com	США	Інтернет-послуги та роздрібна торгівля	386,064	21,331	1298,000
4.	China National Petroleum	Китай	Нафтова промисловість	283,55	7,826	1385,295
5.	Sinopec Group	Китай	Нафтова промисловість	271,345	4,657	583,239
6.	Royal Dutch Shell	Нідерланди, Велика Британія	Нафтова промисловість	240,033	-21,68	87
7.	China State Construction Engineering	Китай	Будівельна	217,139	4,242	270,467
8.	Toyota Motor	Японія	Автомобілебудування	213,546	16,959	359,542
9.	BP	Велика Британія	Нафтова промисловість	180,338	-5,721	70,1
10.	Exxon Mobil	США	Нафтова промисловість	177,233	-22,44	73

Джерело: [43].

Важливою міжнародною активністю ТНК є потоки капіталу. Так само, як і торгівля, міжнародні потоки капіталу різко впали на початку пандемії, і вони також відновилися. У 2020 році потоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (які

відображають компанії, які купують, будують або реінвестують в операції за кордоном) впали нижче за 1 трлн дол. США вперше з 2005 року. Рекордні рівні економічної невизначеності, що не дивно, спонукали фірми утриматися від прийняття зобов'язань щодо нових інвестицій.

Незважаючи на кризовий період, викликаний запровадженням карантинних заходів у всьому світі, ТНК продовжують свою трансформацію та адаптацію під нові умови, а їх вплив дедалі більше посилюється. Маючи лідируючі позиції на міжнародних ринках, транснаціональні корпорації продовжують бути регуляторами світового виробництва товарів та формують тенденції, структуру, динаміку та рівень конкурентоспроможності товарів та послуг, контролюють розподіл прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а також світовий рух капіталу. ТНК мають величезні фінансові та виробничі ресурси, що у свою чергу сприяло концентрації в їхніх руках найбільшої частки наукомістких виробництв, технологічному розвитку та створенню інноваційних технологій.

У 2021 році ПІІ знову вирости до рівня, який був до пандемії, і Конференція ООН з торгівлі та розвитку повідомила про позитивний прогноз зростання ПІІ станом на січень 2022 року. Однак міжнародні інвестиції в нові виробничі потужності залишалися слабкими, що свідчить про постійні сумніви щодо майбутніх перспектив для глобальних ланцюгів вартості. Війна в Україні призвела до виведення з росії понад 400 іноземних фірм, хоча це ще не призвело до хвилі фактичних розлучень активів, що призведе до скорочення ПІІ. Оскільки росія володіє лише 1% світових запасів ПІІ, основний вплив війни на міжнародні корпоративні інвестиції, ймовірно, буде наслідком її негативних макроекономічних наслідків. Війна може скоротити зростання глобального ВВП протягом наступного року більш ніж на один відсотковий пункт, а ПІІ, як правило, страждають у періоди повільного зростання, оскільки компанії зосереджуються на захисті своїх поточних ринків, а не на виході на нові [44].

Іншою важливою частиною міжнародних потоків капіталу є портфельні інвестиції. Він пов'язує фінансові ринки, але (на відміну від ПІІ) не передбачає контролю над іноземними суб'єктами господарювання. На початку пандемії

портфельні потоки різко впали та відновилися навіть швидше, ніж ПП. Але війна в Україні спричинила передбачуваний але все ще скромний відхід портфельних інвестицій з ринків, що розвиваються.

Тенденції, що були розглянуті досі, підкреслюють стійкість глобальних зв'язків під час пандемії. Рекордні рівні міжнародної торгівлі та сильний підйом для більшості інших видів міжнародної діяльності навряд чи підтверджують ідею про те, що війна в Україні може стати останньою краплею в епоху глобалізації, яка вже гальмується пандемією, торговельною війною США та Китаю та виходом Великобританії з ЄС. Війна дійсно означає невдачу для зростання міжнародних потоків, але нічого близького до відступу до світу автономних національних економік.

Таким чином, сучасні процеси транснаціоналізації мають динамічну тенденцію розвитку:

- бурхливий розвиток надвеликих корпорацій, які стають основними гравцями у світовій економіці;
- зниження ступеня «прив'язки» ТНК і виробленої ними продукції до материнських країн;
- значну концентрацію капіталу, що дає змогу ТНК зменшувати витрати виробництва, фінансувати НДДКР та впроваджувати інноваційні продукти та ін.;
- утворення і зростання ТНК як результат інтернаціоналізації економіки та розвитку світового ринку;
- транснаціоналізація капіталу стає характерною рисою інституціонального розвитку всієї сучасної економіки [6].

Отже, ТНК належить вирішальна роль у глобалізації світової економіки. Кількість ТНК та їх філій у світі щороку зростає. Процес транснаціоналізації, що характеризується посиленням взаємозв'язку і взаємозалежності суб'єктів світової економічної системи в результаті глобальних операцій ТНК, сьогодні досяг планетарних масштабів. ТНК перетворились на головну силу ринкового виробництва й міжнародного поділу праці, на домінуючий чинник світової економіки й міжнародних економічних відносин.

2.2. Інноваційна діяльність ТНК як складова успіху в системі сучасного міжнародного бізнесу

В умовах глобальних трансформацій інновації для транснаціональних корпорацій – це реалізація новаторських та креативних ідей, які є основою прогресу і спрямовані на отримання прибутку компаніями.

Під впливом пандемії COVID-19 витрати компаній на НДДКР зазнали незначних коливань, а глобальні витрати на дослідження та розробки зросли. За прогнозними даними Global R&D Funding Forecast 2022, країни Азії, в тому числі КНР, відіграватимуть роль інноваційного двигуна протягом найближчих років. Продовжуватимуть втрачати свої лідерські позиції у галузі НДДКР країни Північної і Південної Америки та Європи, не дивлячись на те, що їхні видатки збільшуватимуться із відновленням світової економіки в цілому. Одним із основних показників щодо розвитку інноваційної діяльності є частка витрат на дослідження та розробки у ВВП країн світу. Лідерами за цим показником є Південна Корея, Ізраїль, Японія, Фінляндія та Швеція [50].

Головні міжнародні науково-дослідні підрозділи ТНК зосереджені в основному в замкнутій сукупності країн – США, Західній Європі та Японії. Але, відповідно до останніх світових тенденцій, існує можливість створення нових дослідницьких підрозділів транснаціональних корпорацій в КНР та Індії, що дасть можливість цим двом країнам в майбутньому увійти до «інноваційного ядра» світової економіки. Глобальний прогноз Global R&D funding forecast щодо інвестування транснаціональними компаніями в НДДКР – щорічний звіт ексклюзивних результатів досліджень та оцінки попереднього, поточного та наступного років. Прогноз публікується вже 64 роки поспіль з 1959 року. Протягом сорока років ці Звіти були зосереджені лише на США через їх домінування на цій арені. В першому звіті за січень 1959 року було проаналізовано, як буде витрачено 12 млрд дол. США з питань досліджень та розробок у промисловості США, уряді та академічних колах [45].

Через економічні коливання та цикли за останні шість десятиліть інвестиції в НДДКР змінювались кілька разів. Наприклад, коли промислові інвестиції скорочувалися з року в рік, урядові інвестиції в НДДКР зростали до такої міри, що загальні НДДКР змінювались незначно (і навпаки).

Варто зазначити, що в 2022 році дослідникам доведеться мати справу з такими проблемами у світовій економіці, як прискорення темпів економічної інфляції, глобальне потепління, електрифікація всього, невизначеність широкосмугового зв'язку п'ятого та шостого покоління, зменшення різноманітності тварин і рослин, зменшення рівня глобального населення, науково-технічна імміграція, обмеження та широкі політичні розбіжності тощо.

У 2022 році, 63-й рік поспіль, редактори R&D World зосереджуються на щорічних глобальних варіантах інвестицій у дослідження та розробки на наступний календарний рік. У цьому щорічному звіті задокументовано зміни в інвестиціях у науково-дослідні розробки в академічні, державні та промислові організації для 116 країн світу, які найбільше інвестують у дослідження та розробки. Розглядаються причини цих змін, їхній вплив на поточні та майбутні витрати, а також чисті технологічні результати [45].

За щорічним прогнозом аналітичного центру Global R&D funding forecast (Глобальний прогноз фінансування наукових досліджень) глобальні інвестиції в дослідження та розробки (R&D) зменшились в 2020 році на 2,1% до 2,32 трлн дол. США порівняно з 2,37 трлн дол. США в 2019 році, за паритетом купівельної спроможності (ПКС) для 115 країн, що мають значні інвестиції в наукові дослідження та розробки (більше 20 млн дол. США). Обсяг світового валового внутрішнього продукту в 2020 році становив 133,6 трлн дол. США [45].

Відповідно до минулорічного звіту Global R&D funding forecast 2021, глобальні витрати на дослідження та розробки зросли у всьому світі до 2,348 трлн дол. США, приріст склав близько 12 млрд дол. США, а світовий ВВП виріс до 140,5 трлн дол. США, що на 6,9 млрд дол. США більше попереднього періоду [45].

Глобальні прогнози НДДКР ґрунтуються на індивідуальній економіці країн. Цей вплив, очевидно, різний, особливо за наявності пандемії. Прогнози валових

витрат на дослідження та розвиток країн також ґрунтуються на історичних економічних розподілах НДДКР. Наприклад, Китай понад 20 років послідовно інвестує значні кошти у свої НДДКР. Відповідно, хоча його економічне зростання стримувалося через пандемію (як це було відмічено і у всіх інших країнах світу), історичні інвестиції КНР близько 10% щорічного збільшення призвели до зростання в НДДКР у 2020 році. Але майже всі інші країни світу, в тому числі і США, продемонстрували, що їх інвестиції в НДДКР у 2020 році скоротилися в порівнянні з 2019 роком.

У 2022 році R&D World прогнозує, що 1,631 трлн дол. США буде інвестовано ТНК в дослідження та розробки у всьому світі, що на 4,96% більше, ніж у 2021 році. Понад 80% (1,331 млрд дол. США) цих витрат на дослідження та розробки ТНК у 2022 році становлять розвинені країни світу. Відповідно, збільшення цих витрат можна пояснити щорічним збільшенням у десяти найбільших країнах, що витрачають на дослідження та розробки (від США до Бразилії) (рис. 2.5).

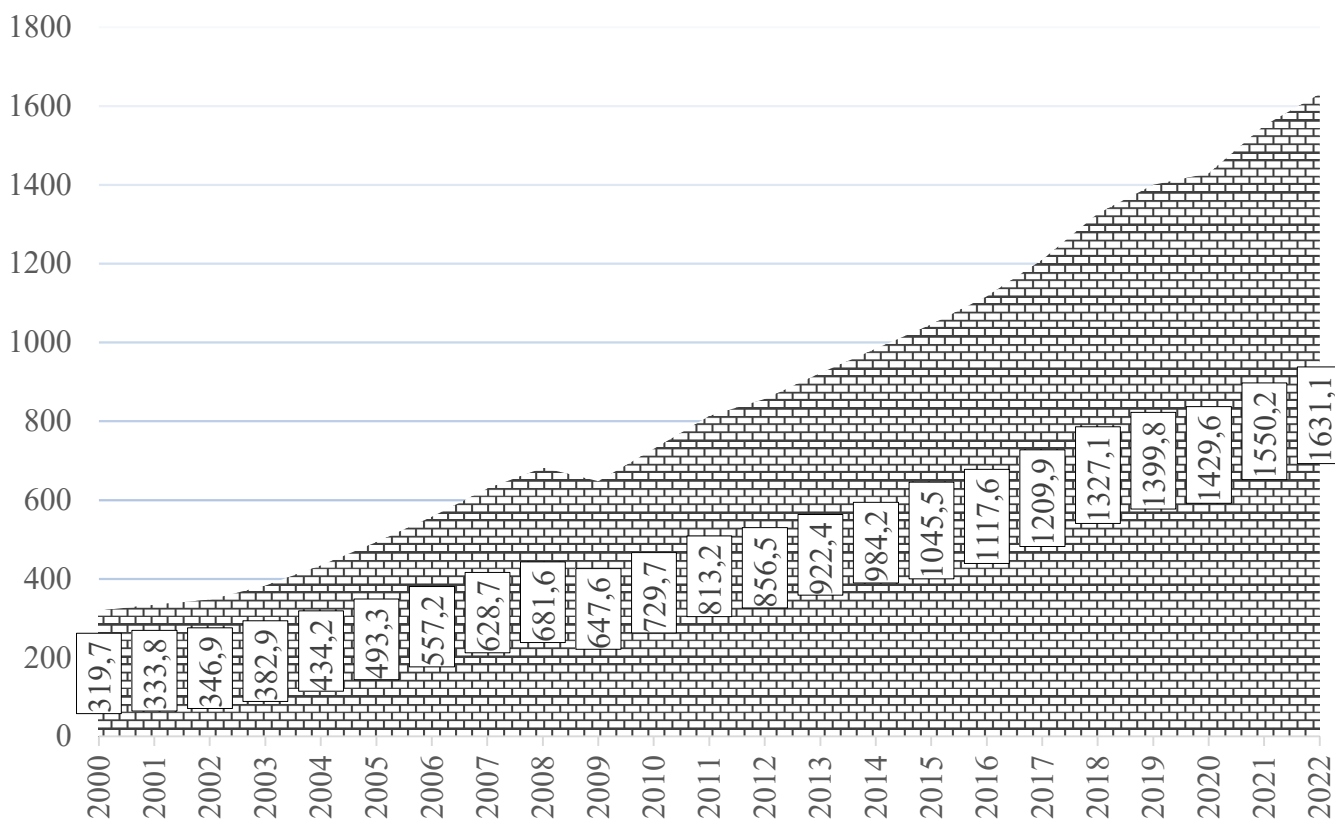

Рисунок 2.5 – Глобальні витрати на дослідження та розробки (НДДКР) ТНК в період в 2000-2022 рр., млрд дол. США за ПКС

Джерело: [45].

Прогнозується, що витрати на дослідження та розробки (НДДКР) у 2023 році перевищать 2,5 трлн дол. США в усьому світі (якщо місцеві валюти будуть конвертовані за паритетом купівельної спроможності). Це можна порівняти з приблизно 1 трлн дол. США у 2005 році та приблизно 555 млрд дол. США у 1996 році. Витрати дещо зменшилися у 2020 році після спалаху COVID-19, але знову зросли у 2021-2022 роках, і, за прогнозами, вони також зростуть у 2023 році [45].

У рейтингу Forbes 100 найбільш інноваційних компаній світу (The World's Most Innovative Companies) підприємства розподіляються не за їхніми попередніми досягненнями, а за так званою премією за інновації, яка допомагає визначити підприємства, які з них є інноваційними зараз і які здатні бути інноваційними в майбутньому. Премія за інновації – це різниця між їхньою ринковою капіталізацією та чистою теперішньою вартістю грошових потоків від існуючих компаній, наданою інвесторами в акціонерний капітал, усвідомлюючи, що компанія продовжуватиме розвивати прибуткове зростання.

Незважаючи на деякі розбіжності, що впливають із прийнятих методологічних припущень, ми бачимо, що такі ТНК, такі як Amazon, Alphabet, Apple або Facebook входять до рейтингу найбільш інноваційних компаній світу. Загалом у рейтингу інновацій можна виділити три групи ТНК. До першої групи входять «старі гіганти», які намагаються вижити в нових технологічних галузях (наприклад, GE, IBM або Samsung). Група, однак, не є однорідною, і ми можемо знайти там організації, які в свої перші роки були інноваційними, і інновації допомогли їм розвиватися і стати транснаціональними корпораціями (наприклад, IBM, GE) поруч з «старими гігантами». Другу групу інноваційних транснаціональних корпорацій складають «новатори з минулим», тобто корпорації, що виникли на хвилях комп'ютерної революції 1970-1980-х років. Зазвичай це інноваційні компанії, які займаються розробкою персональних комп'ютерів, терміналів та програмного забезпечення (наприклад, Microsoft, Apple). Вони отримують прибутки від глобалізації та лібералізації світової торгівлі, а також швидкого поширення нових ІТ-технологій. Нині вони виходять у нові галузі і продовжують розвивати свій новий напрям (наприклад, Apple та виробництво

енергії). Третю групу ТНК, що входять до рейтингу найбільш інноваційних компаній, складають відносно «молоді гравці», тобто організації, створені наприкінці 20-го або на початку 21-го століття. Ця група, незважаючи на те, що вона мало однорідна, домінувала на вершинах рейтингу інновацій. Окрім компаній, створених у 1990-х рр (таких як Amazon, Netflix, Alibaba чи Salesforce), до нього входять дуже молоді підприємства, такі як Facebook, Chobani чи Uber, які, незважаючи на те, що вони на ринку лише кілька років, уже встигли стати транснаціональними корпораціями.

Незважаючи на масштаби свого бізнесу, ТНК вважаються провідними світовими інноваторами. Для деяких з інновацій є послідовним результатом галузі, в якій вони працюють (інтернет-платформи, виробники програмного забезпечення тощо), в якій інновації є обов'язковою умовою для створення конкурентних переваг. Для інших ТНК потреба в інноваціях виникла в процесі їх розвитку і пов'язана з еволюцією сфери їхнього бізнесу. Однак у списках найбільш інноваційних компаній світу домінують корпорації, які починали та динамічно розвивалися як інноваційний бізнес. Питання полягає в тому, як довго вони зможуть генерувати нові інновації, оскільки деякі корпорації, які в перші роки фігурували в рейтингах інновацій, більше не можна знайти серед найбільш інноваційних компаній світу (наприклад, Siemens, Dell, DuPont або Philips).

Найважливішим напрямком транснаціоналізації діяльності міжнародних корпорацій стає вклад в інновації і дослідження (НДДКР). Наукові дослідження, що проводяться транснаціональні корпорації, набувають все більш міжнародний характер. Компанії організують науково-дослідницьку діяльність закордоном, щоб бути ближче до обслуговуваних ринків, отримати доступ до висококваліфікованих фахівців або сконцентруватися близько певних центрів знань. У 2021 році ТНК, які входять до списку топ-100, сукупно проінвестували понад 350 млрд дол. США, що складає більше третини від усіх фінансуються бізнесом науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (табл. 2.3).

У межах регіональної інноваційної системи ТНК ЄС є сьогодні власниками провідних і високоефективних інновацій, успішно формуючи ключові мережеві

вузли і структуруючи інноваційно-виробничий та інформаційно-комунікативний процеси.

Таблиця 2.3 – Витрати на інноваційні розробки провідних ТНК світу, 2021 р.

Компанія	Витрати на інноваційні дослідження, млрд дол. США	Інтенсивність інноваційних досліджень, %
Amazon	28,8	12,4
Alphabet	21,4	15,7
Samsung Electronics	16,5	7,5
Huawei Technologies	15,3	14,1
Microsoft	14,7	13,3
Apple	14,2	5,4
Intel	13,5	19,1
Roche Holding AG	12,3	20,3
Johnson & Johnson	10,8	13,2
Toyota Motor	10	3,6

Джерело: [51].

У результаті вхід на найбільш прибуткові ринки контролюють ТНК за допомогою інновацій і відповідної інституційної системи, а самі інновації не лише активізують розвиток, але й формують ієрархію учасників, які беруть участь у процесі отримання ефектів від інновацій. Так, до кінця другого десятиліття ХХІ ст. за кількістю НДДКР, здійснених за кордоном та сконцентрованих у сфері виробництва телекомунікаційного устаткування, фармацевтиці і біотехнологічній галузі, позиції лідерів залишають за собою ТНК країн Західної Європи, випереджаючи за цим показником ТНК США і Японії.

Глобальний індекс інновацій (GII) 2021 демонструє нам, що, незважаючи на величезний вплив пандемії COVID-19 на життя та засоби існування, багато секторів продемонстрували надзвичайну стійкість – особливо ті, які швидко впровадили цифровізацію, технології та інновації.

Швейцарія, Швеція, США та Великобританія продовжують лідирувати в рейтингу інновацій, і всі вони потрапили в топ-5 за останні три роки. У 2021 році Республіка Корея вперше увійшла до п'ятірки кращих країн GII, тоді як чотири інші азіатські економіки входять до топ-15: Сінгапур (8), Китай (12), Японія (13), Китай (14). ТНК перетворились на важливі центри прийняття рішень у світовому масштабі.

Створюючи глобальні виробничі і торговельні імперії, вони активно впливають на розвиток світової економіки в цілому. Зростаюча глобалізація економічного життя на рівні ТНК все більше вимагатиме відповідної макроекономічної політики на державному рівні.

Одним із перспективних напрямів інвестиційної діяльності ТНК є *fintech* – це новітня і стрімко зростаюча галузь глобальної економіки, у якій на сьогодні найбільш яскраво сконцентровані передові досягнення науково-технологічного прогресу, фінансові інновації, здобутки і переваги інформаційної, цифрової, мережевої та інтелектуальної складових глобальної економіки. Спеціалісти *Emst&Young* визначають *fintech* як швидкозростаючі організації, що поєднують інноваційні бізнес-моделі та техно-логії для функціонування, покращення та руйнування фінансової системи. За версією *Fintech Weekly*, поняттям «*fintech*» можна назвати будь-яку компанію, що намагається надавати фінансові послуги, використовуючи програмне забезпечення та сучасні технології [41].

Інноваційна діяльність необхідна для економічного зростання та розвитку. Більше того, сталий економічний розвиток вимагає не просто «відкриття» та очікування на появу нових технологій. Він вимагає постійних технологічних зусиль вітчизняних підприємств, а також підтримки державної політики. З підвищенням наукоємності виробництва зростає потреба в розвитку технологічних можливостей. Більша відкритість для торгівлі та потоків капіталу не зменшує імперативу місцевих технологічних зусиль. Навпаки, лібералізація та пов'язане з нею середовище відкритого ринку зробили необхідні фірми – будь то великі чи малі, у розвинених країнах чи країнах, що розвиваються – набути технологічних та інноваційних можливостей, необхідних для того, щоб стати або залишатися конкурентоспроможними.

Дослідження та розробки є лише одним із джерел інновацій, але воно є важливим. Він приймає різні форми: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження та розробка продуктів і процесів. Хоча фундаментальні дослідження в основному проводяться державним сектором, дві інші форми є основними для конкурентоспроможності багатьох фірм. На ранніх етапах технологічної діяльності

підприємства не потребують офіційних науково-дослідних відділів. Однак у міру дорослішання вони вважають, що стає все більш важливим контролювати, імпортувати та впроваджувати нові технології. Роль офіційних досліджень і розробок зростає в міру того, як фірма намагається зробити значні технологічні вдосконалення та вирішує інновації продуктів або процесів. Для складних і швидко розвиваються технологій це є важливою частиною технологічного процесу навчання.

Відповідно до Global R&D funding forecast 2022, серед країн, що найбільше інвестують в НДДКР, як і в попередні 4 роки, лідером є США з 679,4 млрд дол. США витрат на НДДКР (табл. 2.2).

Таблиця 2.4 – Країни-лідери за глобальними витратами на дослідження та розробки в 2018-2022 рр., млрд дол. США

Місце	Країна	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
1	США	565,76	596,58	603,30	643,80	679,40
2	Китай	499,63	532,80	460,20	507,00	551,10
3	Японія	189,51	190,65	177,60	176,70	182,20
4	Німеччина	126,55	128,32	131,40	136,80	143,10
5	Південна Корея	89,47	90,27	95,20	100,40	106,10
6	Франція	68,33	69,08	63,70	66,80	68,50
7	Індія	89,23	95,79	67,60	64,70	65,20
8	Великобританія	52,03	53,17	48,40	52,00	54,90
9	росія	41,10	42,90	48,50	50,70	52,20
10	Бразилія	39,38	39,40	37,11	38,15	37,00
Топ-10 країн-лідерів		1760,99	1838,96	1733,01	1837,05	1939,70
Всі країни світу		2189,60	2370,80	2325,20	2440,50	2476,00

Джерело: [46, 45].

Китай, за прогнозними даними Global R&D funding forecast 2022, займатиме друге місце. Його витрати на дослідження та розробки перевищать 551,1 млрд дол. США, а їх частка у світових витратах дорівнюватиме 22,3% [46]. Японія та Німеччина в 2022 році не змінили свої позиції в рейтингу та посідають третю та четверту сходинки відповідно. Південна Корея посуне Індію з п'ятого місця, а Франція з 68,5 млрд дол. США на дослідження та розробки перевищать з шостого на сьоме. Бразилія буде на дев'ятому місці, а Великобританія на восьмій сходинці з 37 та 54,9 млрд дол. США витратами на дослідження та розробки.

Протягом досліджуваного періоду, а саме в 2018-2022рр. США нарощували свої витрати на НДДКР, а в 2020 році зменшили їх на 16,4 млрд дол. США, в порівнянні з 2019 роком, але в 2021 році вони знову повернулися до рівня 2019 року. Усі країн з найбільшими витратами на НДДКР, крім Китаю, в 2020 році скоротили їх, в порівнянні з 2019 роком. Інвестиції в НДДКР розподіляються по всьому світу, але азійські країни продовжують зростати на ринку, в основному завдяки зростаючим інвестиціям Китаю. У той час як ТНК США лідирували в глобальних витратах вже більше 50 років поспіль [46].

Новою і помітною тенденцією інтернаціоналізації НДДКР є поява і швидке зростання закордонної науково-дослідної діяльності ТНК країн, що розвиваються. Ця тенденція зумовлена необхідністю доступу до передових технологій та адаптації продукції до основних експортних ринків. Деякі з цих ТНК орієнтуються на базу знань розвинутих країн, тоді як інші створюють науково-дослідні підрозділи в інших країнах, що розвиваються. На відміну від наслідків фінансових (наприклад, банківських або валютних) криз, які зустрічаються набагато частіше і на яких зосереджена значна частина літератури, міцність фінансової системи країни фактично служить для пом'якшення негативної прибутку в умовах кризи, народженої пандемією епічних масштабів. І навпаки, реальні фактори, такі як ланцюжок поставок фірми, людський капітал та інвестиції в інфраструктуру, які підтримують ТНК під час фінансових криз, фактично посилюють негативну віддачу від кризи під час кризи, спричинених пандемією.

До пандемії СОУГО-19 рішення про інтернаціоналізацію свого ланцюга поставок зводилося до мінімізації витрат. Після 2020 року менеджери, безсумнівно, дізналися, що існують такі фактори, як заборона на поїздки, через які інтернаціоналізація фірми пов'язана з проблемами, які раніше не розглядалися. Уразливість ТНК впливає на управлінські рішення ТНК як щодо глобального присутності фірми, так і щодо її подальшого ведення бізнесу.

Криза, викликана пандемією СОУГО-19, неоднорідно вплинула на різні типи ТНК. Найбільше постраждали ті, виробництво яких було прив'язано до конкретного місця. Не зважаючи на величезний вплив пандемії СОУГО-19 на діяльність ТНК,

багато секторів продемонстрували надзвичайну стійкість – особливо ті, які швидко впровадили цифровізацію, технології та інновації.

За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), у 2021 році найбільше патентів подали громадяни Китаю, США, Японії, Республіки Корея, Німеччини, Індії, Франції, Великобританії та Ірану. І хоча в рейтинги технологічних лідерів час від часу пробиваються країни, що розвиваються, в цілому інноваційна нерівність на планеті зберігається, а вона в свою чергу робить вклад в соціально-економічну нерівність [52] (рис. 2.6).

Одним із шляхів вирішення такої нерівності є – перерозподіл технологічних інновацій між країнами, їх поділ і передача у вигляді прав власності, патентів, промислових зразків, або ж вже готових технологій тощо. Гарним прикладом досвіду в перерозподілі технологічних переваг є корпорація Toshiba, яка бере активну участь у модернізації інфраструктури країн, що розвиваються, щоб вирішити цю проблему, поставляючи нове обладнання та технології в Азію та Африку.

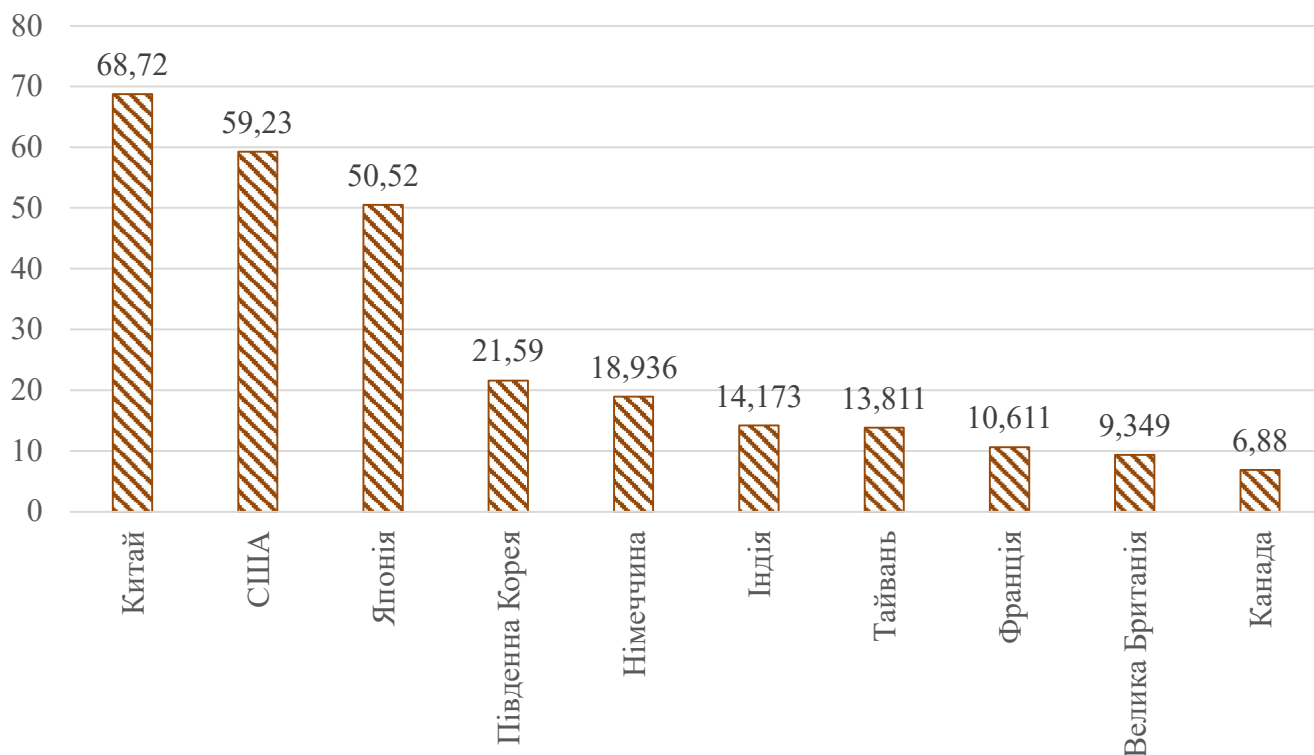

Рисунок 2.6 – ТОП-10 країн світу за кількістю поданих патентних заявок в 2021 році, тис. одиниць

Джерело: [52].

Таким чином, в умовах кризового періоду динамічний розвиток країн неможливий без використання однієї з найважливіших конкурентних переваг ТНК та стратегічного імперативу розвитку світової економіки – інновацій. Їх ефективне використання стає одним з основних пріоритетів для ТНК у ХХІ столітті.

За даними дослідження, головні міжнародні науково-дослідні підрозділи ТНК зосереджені в основному в замкнутій сукупності країн, а саме в США, Західній Європі та Японії. Відповідно до останніх загальносвітових тенденцій, існує можливість створення нових дослідницьких підрозділів транснаціональних корпорацій в КНР та Індії, що дасть можливість цим двом країнам в майбутньому увійти до «інноваційного ядра» світової економіки. Доступ до фінансування наукових досліджень та розробок є нерівномірним між країнами/регіонами (США, Китай, Індія, Європа, Північна Америка, Азія). Потрібно віднайти баланс між недостатніми та надмірними інвестиціями в НДДКР.

Висновки до розділу 2

Необхідно зазначити, що низка динамічних та усталених тенденцій, що склалися в міру поширення впливу та масштабів діяльності транснаціональних корпорацій, зберігають свою значущість і сьогодні. До таких тенденцій були віднесені такі:

1. Збільшення ролі фінансового сектора, лідируючі позиції фінансових ТНК серед нефінансових. У період своєї еволюції у функціонуванні ТНК особлива роль належала банківським та фінансовим установам. Будучи у складі транснаціональних компаній, саме ними здійснювалися операції з кредитування, інвестування, лізингу тощо. Пізніше, у міру розвитку глобалізації, фінансові інститути у складі ТНК інтегрувалися в окрему категорію «транснаціональний банк» ТНБ та інші фінансові ТНК в сучасному світі набули широкого поширення по всьому світу і мають сильний вплив на рух капіталу. Поступово лідерство у

міжнародному фінансовому секторі переходить до небанківських фінансових установ, зокрема страхових та інвестиційних компаній.

2. Збільшення присутності транснаціональних корпорацій у світовому масштабі. З кожним роком ТНК використовують різні стратегії для проникнення ринку тієї чи іншої країни. До таких стратегій відносяться злиття та поглинання, створення стратегічних альянсів, а також ПІІ. В результаті, ТНК можуть найбільш ефективно проникати на ринки, що цікавлять, адже присутність на багатьох ринках надає найбільшу стійкість і є ймовірність зайняти домінуючі положення.

3. Дедалі більше значення малих і середніх ТНК. Згодом такі ТНК стають одними з ключових учасників процесів глобалізації, оскільки ведуть свою діяльність у високотехнологічних та наукомістких галузях. Під впливом цифровізації такі фірми змінюють систему управління структурою.

4. Слід враховувати, що ТНК мають великі можливості для трансформації своєї діяльності у цифровий простір та створення умов подальшого переходу до нього більшості соціально-економічних відносин. Прискорена цифровізація, викликана COVID-19, спричинила посилення ролі технологічних ТНК. Компанії, що займаються виробництвом обладнання та ІТ-розробками, збільшили міжнародні доходи на 10%. Цифрові технологи та інновації продовжують стрімкий розвиток у рамках міжнародного технологічного трансферу. Прогнозується, що перехід до інтелектуального виробництва відбуватиметься й у постковідний період. Продовжиться збільшення цифрової трансформації у багатьох галузях задля досягнення нових етапів ефективності бізнесу. Глобальні корпорації швидше за інші компанії стали активно переходити на цифрові технології. Вони залучили найуспішніших ІТ-фахівців, що дозволило їм мінімізувати критичні ризики та скоротити негативні наслідки COVID-19. Цей показник спричинив прискорення цифровізації мінімум на 300%. Таким чином, поширення пандемії значно підняло роль технологічних ТНК, і ті компанії, які активно нарощують свій цифровий потенціал, стають найефективнішими та найвпливовішими.

5. Зростання фінансових показників ТНК, які перевищують економічні ресурси деяких країн. Якщо проаналізувати міжнародні рейтинги найбільших

транснаціональних компаній світу, можна порівняти доходи провідних глобальних гігантів і ВВП малих країн, де буде видно фінансове домінування ТНК.

До перерахованих вище тенденцій, можна додати ще ті, які були виявлені у зв'язку з впливом COVID-19:

- потужне структурне перетворення у складі найбільших ТНК світу. Значно зросте частка цифрових та фармацевтичних корпорацій, діяльність яких посилюватиметься і у постковідний період;
- продовжиться зниження прямих іноземних інвестицій. В умовах невизначеності перевага надаватиметься міжнародним комерційним операціям, заснованим на договірних умовах без вивезення капіталу;
- триватиме скорочення іноземної присутності виробничих ТНК.
- прискорений процес цифровізації призведе до збільшення транснаціоналізації високотехнологічних підприємств.

Таким чином, сучасні тенденції розвитку глобальних компаній мають неоднозначний характер. Вкрай нестабільна економічна та політична ситуація у світі, надмірна волатильність світового ринку попиту, призвели до зміни діяльності ТНК, у тому числі й у напрямку їхнього впливу на національні економіки. Однак безперечною залишається тенденція посилення ролі корпорацій, які зуміли наростити свій науково-технологічний, інформаційний та цифровий потенціал.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Напрями розвитку України в процесах транснаціоналізації світової економіки

Транснаціональні корпорації здійснюють вагомий вплив на економіку держави, в якій вони функціонують, їх діяльність лежить в основі стратегічних інтересів і вимог національної безпеки країни. На сьогодні доведено, що ТНК значною мірою сприяють, як процвітанню, так і занепаду економіки держави, в якій зосереджена їх діяльність. Варто наголосити на тому, що механізм стабілізації компанії опосередковано пов'язаний з її оборотом, обумовленим внутрішньофірмовим переміщенням товарів і цінностей між материнською та дочірніми компаніями.

У рейтинг TOP-10 міжнародних компаній, які присутні в Україні, входять бренди продуктів, торгові марки, а також компанії, що надають фінансові, консалтингові, логістичні та інші послуги. Розглянемо їх детальніше.

1. Amway Україна. 3 листопада 2003 року розпочало роботу ТОВ «Амвей Україна», 56-е офіційне представництво корпорації «Амвей». 3 січня 2020 року компанію в Україні очолює Світлана Єрохіна. Головний офіс розташований у Києві, а фірмові торгові центри є у Дніпрі, Львові та Одесі.

2. Credit Agricole Bank. Credit Agricole Bank – найстаріший іноземний банк в Україні, який працює на ринку з 1993 року, стратегічний партнер для агробізнесу та провідний банк для автолюбителів. Credit Agricole – соціально-орієнтована компанія.

3. Dell Technologies. Dell вийшла на український ринок у 2006 році, а офіційне представництво відкрилося через рік. Компанія поставила перед собою завдання стати одним з найбільших постачальників комп'ютерної продукції на

території України, і це вдалося.

4. FMC Україна. Сьогодні це п'ята за величиною агрохімічна компанія у світі. FMC прийшла в Україну в 1992 році.

5. Groupe SEB. Groupe SEB – це великий французький консорціум, що виробляє дрібну побутову техніку. Groupe SEB володіє такими відомими в Україні брендами, як Krups, Moulinex, Rowenta, Tefal та багатьма іншими.

6. Idea Bank. Idea Bank працює на ринку України з 1989 року та має представництва в усіх регіонах країни. Idea Bank в Україні є членом багатьох фінансових та громадських організацій і отримав визнання експертів банківського ринку та клієнтів.

7. Karcher. Alfred Karcher SE & Co. KG – німецька компанія, найбільший у світі виробник обладнання для прибирання.

8. Lifecell. За допомогою доступного високошвидкісного мобільного Інтернету компанія відкриває сучасні можливості мобільного зв'язку для всіх категорій користувачів, незалежно від віку та знань у техніці.

9. LG. LG Electronics відкрила своє представництво в Україні ще в 1996 році і з тих пір займається імпортом побутової електроніки в Україну, надаючи інформаційну підтримку, обслуговування та допомогу клієнтам.

10. L'Oréal. L'Oréal Україна працює з 2004 року в усіх сегментах ринку краси і з моменту їх підписання в 2013 році зобов'язується виконувати програми стійкості групи L'Oréal.

Можна зробити висновок, що до подій лютого 2022 року в Україні доволі успішно функціонували більшість найвідоміших ТНК світу. Однак сьогодні важко спрогнозувати ситуацію найближчого майбутнього, адже невідомо, скільки триватимуть бойові дії на території України і коли дочірні компанії ТНК зможуть відновити свою роботу.

Перспективи функціонування транснаціональних корпорацій у глобальному економічному просторі є обумовленим результатом реалій сьогодення, розвиток яких визначає динаміку діяльності ТНК у найближчі десятиліття. Отож тенденції розвитку транснаціональних корпорацій в майбутньому характеризуються таким

чином:

1. Відчутне зростання ролі ТНК у країнах, що розвиваються. В останні роки обсяг прямих іноземних інвестицій з розвинутих країн у країни з перехідною економікою закріпився на рівні більше 25%. Таким чином, багато дослідників вважають, що в найближчі 10-15 років вплив іноземних інвестицій у країни з перехідною економікою збільшиться на 35-40%.

2. Продовжиться процес укріплення економічних позицій ТНК відносно національних держав. Крім того, в найближчі роки прогнозується зростання обсягів продаж швидкозростаючих компаній, які перевищать ВВП окремих країн. Сюди варто віднести такі корпорації, як: Walmart Stores, чий сукупний дохід займає рівні позиції з ВВП В'єтнаму, Royal Dutch Shell, що обігнала Марокко та ExxonMobil, яка дещо відстає від Словаччини. Повністю вірогідно, що в найближчі двадцять років «економічна міць» найбільших ТНК розглядатиметься у порівнянні з ВВП таких європейських країн, як Чеська Республіка, Ірландія та Португалія.

3. Активізуватиметься процес транснаціоналізації малих і середніх компаній. Цей процес відображатиме діяльність бізнесу в глобальній економіці, який, перш за все, базується на об'єднанні конкурентних переваг, що спираються на економічний потенціал (ресурсний, науково-технологічний, ринковий) різних регіонів світу.

Можна з упевненістю стверджувати, що дані тенденції відображають діяльність ТНК на найближчі десятиліття. Щодо довгострокових прогнозів, підвищення конкурентоспроможності транснаціональних корпорацій, вимагає обліку не лише економічних, а й соціальних і політичних аспектів.

1. Домінування транснаціональних корпорацій. У рамках даного аспекту зміцнення економічних позицій ТНК сприятиме зростанню їх політичного впливу, що проявлятиметься в захопленні «сфер регулювання», що раніше належали до компетенції держав і міжнародних урядових організацій. Цей процес характеризується формуванням глобальних бізнес-асоціацій, які матимуть опосередкований вплив на діяльність міжнародних організацій, а також створенням окремих механізмів регулювання світових економічних процесів, включаючи

галузеві стандарти і правила вирішення суперечок на міжнародному рівні. Внаслідок цього ефективний потенціал ТНК у сфері забезпечення економічних і соціальних потреб працівників та їх транснаціональна мобільність призведуть до того, що корпоративна лояльність візьме верх над принципом національного громадянства. Внаслідок цього держави та субнаціональні регіони конкуруватимуть не лише за інвестиції транснаціональних корпорацій, як головний ресурс розвитку, а й за національну лояльність, за збереження територіального суверенітету.

2. Взаємодія ТНК з національними державами. Зростання економічної могутності транснаціональних корпорацій сприяє розвитку кооперативного варіанта взаємодії з державами, міжнародними урядовими організаціями та суб'єктами громадських об'єднань. Внаслідок цього виникне нова структура управління глобальними економічними процесами, в основі якої лежатимуть, як змішані (за участю державних і недержавних суб'єктів світової політики), так і приватні механізми, які створюються ТНК самостійно або за підтримки міжнародного співтовариства.

3. Взаємодія національних держав із суб'єктами громадянського суспільства. Об'єднання зусиль окремих держав із суб'єктами громадянського суспільства призведе до радикального посилення регуляторних рамок для транснаціонального бізнесу, а також до соціальної відповідальності компаній за свою діяльність. Таким чином, чисельність ТНК зменшуватиметься, їх «економічна міць» спадатиме, а своєрідним «оазисом» транснаціонального бізнесу стануть державні корпорації. За даними 2022 року загальна чисельність державних корпорацій складає 700 (це 1% від загального числа ТНК, що оперують у світовій економіці). Проте вони забезпечували 11% світового обсягу прямих іноземних інвестицій. У найближчому майбутньому їх чисельність може зрости до 3-5 тис., а частка в світовому обсязі прямих іноземних інвестицій перевищить 50%. Економічна могутність державних корпорацій зростатиме не тільки за рахунок їх інвестиційної експансії, а й через різке «згорання» приватних ТНК. Крім того, багато сучасників вважає, що завдяки розвитку економічної діяльності державних корпорацій, приватні компанії характеризуватимуться нижчим рівнем

транснаціоналізації та більш високим рівнем конфліктності.

Аналізуючи діяльність іноземних компаній в Україні за видами діяльності, потрібно відзначити, що більша частина цих підприємств зосереджена в галузі торгівлі та ремонту, агропромислового комплексу та харчовій галузі, в переробній промисловості, в операціях із нерухомістю, будівництві. Очевидно, що транснаціональні компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують на торгівлю, тобто в ту сферу, яка дозволяє швидко отримувати високі прибутки.

24 лютого 2022 року – це не лише новий масштабніший етап українсько-російської війни, що триває століттями, а і початок європейського цивілізаційного зламу. Ця війна лежить у багатьох площинах та часових вимірах, проте досі не має загальновизнаного значення.

У питаннях післявоєнної відбудови нагальним питанням стане пошук і залучення ресурсів для відновлення економіки, інфраструктури, промисловості. Головними джерелами таких ресурсів очевидно стануть здебільшого довгострокові кредити, меншою мірою гранти, від західних держав, а також фінансова допомога через фонди міжнародних організацій, зокрема ООН, але на цільові програми, пов'язані з гуманітарною допомогою, розмінуванням та відновленням населених пунктів.

Основними завданнями на цей період стануть:

1. Формування єдиного підсумкового документу, в якому будуть визначені масштаби втрат, обсяги допомоги, яка необхідна від інших країн, пріоритетність відновлення за секторами економіки (з конкретними цифрами, а не загальними фразами);
2. Найбільш очевидними джерелами залучення коштів можуть бути МВФ, Світовий банк, ЄБРР, кредитні та грантові програми окремих держав.
3. На деякі цільові національні програми можна залучати окремі держави, пропонуючи вигідні умови для інвестування, залежно від їхніх інтересів. Наприклад, у питаннях продовольчої безпеки звертатися до Китаю, Саудівської Аравії, Тунісу, Єгипту, Алжиру. У питаннях відродження ВПК – до Туреччини, Ірану, ОАЕ,

Катару, Оману, у питаннях енергетичної інфраструктури – до ЄС та США тощо.

4. Створення Міжнародного стабілізаційного фонду, у який країни перераховуватимуть кошти для післявоєнної відбудови. Дуже важливо, щоб цей фонд координував допомогу Україні, і Україна мала до нього доступ.

Запуск переговорів з окремими країнами із претензією на щонайменше частину коштів рф, заблокованих в іноземних юрисдикціях. Але не варто сподіватися, що ці гроші нам так легко віддадуть, адже це складно з юридичного погляду, і може розтягнутися на роки, будучи прив'язаним до вищезгаданих судових позовів.

Якщо на сьогодні приватні ТНК є головним рушієм глобального економічного розвитку, то в майбутньому їх діяльність може дещо похитнутися. Адже на зміну їм на міжнародну арену виходять могутні ТНК державного сектору. Сьогодні чимало дослідників прогнозують, що в найближчому майбутньому закріплять свої позиції та зміцнять сфери впливу ТНК з країн із перехідною економікою. У майбутній перспективі однією з найефективніших умов розвитку ТНК країн з перехідною економікою є залучення іноземного капіталу, яке сприятиме подальшому зближенню моделей корпоративного управління, вдосконалення напрямів технологічного розвитку та структури споживчого попиту.

Крім того, участь компанії в інтеграційних процесах всередині країни принесе користь і відіграє важливу роль в її розвитку. Адже багато ТНК у країнах з перехідною економікою поки що не зовсім готові до взаємовигідної співпраці у сфері бізнесу з сусідніми державами у довгостроковій перспективі.

За різними оцінками, ВВП України в 2022 році скоротився на 35-50%, кожне друге підприємство може бути закрито. Виходячи з цього, ми маємо розуміти, що в найближчі роки ми будемо дотаційною державою, де певний період часу, головним інвестором буде саме держава. Ключові напрямки, на яких має зосередитися держава:

1. Експорт. Станом на зараз необхідно максимально відновити об'єми експорту основних товарів на тлі високих світових цін – зерна (у сховищах залишається близько 25 млн тонн пшениці та кукурудзи, що перекриває внутрішні

потреби у кілька разів), руди та металу. Потрібно максимально розширювати можливості для експорту залізницею в напрямку найближчих портів Польщі та Румунії, створювати так звані сухі порти, а також перевалку у неглибоководних українських портах на Дунаї.

2. Виробництво продуктів харчування. Необхідно підтримати виробників продуктів харчування, які можуть продовжувати роботу. Крім закупівлі продуктових наборів за кошти Держбюджету (її необхідно продовжити для формування запасів продовольства на випадок активізації бойових дій та підтримки населення найбільш постраждалих регіонів), варто розглянути підтримання споживчого попиту шляхом запровадження регулярних виплат для громадян, що залишилися в Україні і не мають роботи (можливо, поширивши започатковану програму щомісячних виплат по 2-3 тис. грн для переселенців у західних областях на всю Україну, де це можливо).

Така адресна програма має переваги над централізованою роздачею проднаборів у регіонах, де можлива торгівля, оскільки підтримує конкуренцію, дозволяє використовувати в цілому ефективні логістичні мережі ритейлерів замість створення державою нових, дає можливість заробити невеликим локальним виробникам (ринки – важлива складова економіки районних та обласних центрів у аграрних регіонах), а також зменшує ризики неконтрольованої інфляції, надмірної забюрократизованості процесів та корупції.

Найкраще в Україні розвинена ІТ-сфера. Українська ІТ-індустрія зросла майже в 46 разів за останні 17 років зі 110 млн дол. США у 2003 році до приблизно 5 млрд дол. США у 2020 році. Із стабільним темпом зростання 20-25% розвиток української ІТ-індустрії значно випереджає середні темпи зростання галузі у світі. Кількість ІТ-спеціалістів в Україні постійно зростає.

Україна на шляху до того, щоб стати найбільшою світовою технологічною державою. Українська ІТ-індустрія складається з понад 4000 локальних компаній ІТ-сервісів і понад 110 провідних світових компаній мають дочірні компанії в країні. Samsung, Microsoft, Ring, Snap, Magento, Planum, Boeing, Siemens, Ericsson – усі створили R&D центри в Україні. Ключ до успіху української ІТ-індустрії полягає в

поєднанні великого потенціалу ІТ-спеціалістів, вигідного географічного положення та часового поясу, сильної технічної та наукової спадщини та конкурентоспроможних переваг.

Україна відкриває величезні невикористані можливості для технологічних компаній. Тут проживає величезна кількість освічених і талановитих ІТ-працівників, а заробітна плата дуже конкурентоспроможна з іншими розвинутими країнами. Відкривши в Україні підрозділ R&D, компанії будь-якої вертикалі можуть дати собі значний приріст інновацій та продуктивності.

ІТ-галузь за останні роки стала важливою складовою української економіки. За даними *Ukrainian IT Industry: Analytical Report*, ІТ є другою за величиною галуззю українського експорту. Податкові надходження від ІТ-сектору в 2014-2017 роках зростали вражаючими темпами – 27% на рік. Численні міжнародні ІТ-лідери відкрили офіси в Україні, зокрема Global Logic, Microsoft, DataArt, Ubisoft.

Україна традиційно була однією з провідних країн Європи за кількістю випускників інженерів, виробляючи щорічно вдвічі більше, ніж такі країни, як Великобританія та Польща.

Київ – найбільший ІТ-хаб в Україні, де працюють понад 1000 стартапів та продуктових компаній. Успішні компанії-розробники програмного забезпечення, такі як Terrasoft, MacPaw, PetCube, Netpeak, Jooble, TemplateMonster та Grammarly, почали свою діяльність у Києві. Проте Харків, Одеса, Дніпро, Львів та Вінниця також розвиваються як великі центри ІТ-активності.

Українські компанії зазвичай надають західним компаніям аутсорсинг розробки програмного забезпечення та/або консультації. Крім того, західні корпорації відкривають офіси та/або R&D (Research & Development) центри в Україні. До списку компаній, які відкривали R&D центри в українських містах, є Amazon, Google, Oracle, Samsung.

Найвідомішим прикладом України є історія Grammarly. Grammarly – це те, що відоме як «компанія-єдиноріг» (тобто приватна компанія, вартість якої становить 1 млрд дол. США) і була створена трьома українцями у 2009 році. Її основним продуктом є сервіс, який використовує штучний інтелект для перевірки граматики,

перевірки орфографії, виявлення плагіату та пропозицій щодо стилю на англійській мові. Компанія має офіси в Сан-Франциско, Нью-Йорку та Ванкувері, а також великий офіс у Києві. Розглянемо ТНК, які найбільше зазнали російського вторгнення в Україну (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – TOP-10 ТНК світу, що найбільше постраждали через вторгнення росії в Україну

ТНК	Штаб-квартира	Кількість дочірніх підприємств в Україні
Bunge	США	10
Scatec	Норвегія	10
Raiffeisen Bank	Австрія	9
WPP	Великобританія	9
Inditex	Іспанія	8
Acciona	Іспанія	7
Corteva	США	6
UNIQA	Австрія	6
International Flavors & Fragrances	США	5
DXC Technology	США	4

Джерело: [47].

Згідно з даними GlobalData, в якій міститься інформація про 6186 провідних транснаціональних компаній світу (ТНК), трохи більше 300 ТНК мають принаймні одну дочірню компанію в Україні, і близько чверті (27%) з них мають штаб-квартиру в США. Варто зазначити, що менше 1% з 370,32 тис. дочірніх компаній з 6186 провідних транснаціональних компаній світу було створено в Україні [47].

Bunge, провідна агропродовольча компанія, і Scatec, провідний виробник відновлюваної енергії, мають по десять дочірніх компаній в Україні. Bunge призупинила свою діяльність через вторгнення росії. Inditex закрила магазини, а Henkel тимчасово призупинила виробництво.

Тимчасове припинення діяльності ТНК надзвичайно негативно вплине на економіку України. Транснаціональні корпорації почали закривати свою діяльність в Україні та переміщувати співробітників у безпечне місце.

Carlsberg AG, одна з найбільших пивоварних компаній у світі, заявила, що призупинила роботу на двох заводах поблизу на сході України та в Києві, щоб захистити працівників. Базований у Данії конгломерат, у якому в країні працюють

1300 людей, переважно громадяни України, також тимчасово закрив третю пивоварню у Львові після того, як було перервано постачання природного газу, який забезпечував роботу заводу.

ArcelorMittal, який управляє одним з найбільших сталеливарних заводів Європи в центральній Україні, заявив, що сповільнить виробництво до «технічного мінімуму», і припиняє роботи на своїх підземних шахтах. У компанії працює 29 000 робітників в Україні, які втратять роботу.

Найгірше в цьому сценарії те, що невідомо як довго буде тривати війна між Україною і росією. І весь цей час дочірні компанії великих ТНК в Україні не будуть працювати, або ж знизять свою діяльність до мінімуму. Також стає зрозумілим, що ТНК, які до цього часу не були присутні в Україні, не будуть найближчим часом відкривати свої представництва, і, відповідно, інвестувати в економіку.

Методами економічного державного регулювання транснаціональних корпорацій в Україні є різні способи та прийоми впливу між державою та транснаціональними корпораціями. Аналізуючи певну структуру економічних методів діяльності транснаціональних корпорацій, туди входять прийоми та дії на суб'єкти управління шляхом запровадження фінансово- економічних положень та нормативів, які сприяють стимулюванню розвитку транснаціональних корпорацій, а також запровадження державно-приватного партнерства, метою яких є створення оптимальних умов за для забезпечення досягнення високих економічних результатів. Нині напрями державного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій в Україні займаються створенням мотивів їх діяльності, серед яких можемо зазначити ефективне використання ресурсів, доступ до ринків України, дешева робоча сила, збільшення прибутковості та інші.

За даними GlobalData, російсько-українська криза ставить під загрозу частину доходів 130 транснаціональних компаній (ТНК). Провідна аналітична компанія визначила 130 МНК, які представлені в росії, Україні або обох. Згідно з прогнозами, загальні втрати можуть дійти до 306,5 млрд дол. США.

Вторгнення росії може мати значний вплив на економічне зростання України, оскільки країні знадобляться значні кошти для відновлення інфраструктури. Стан

справ очевидний із схвалення фонду в розмірі 1,4 млрд дол. США в рамках Інструменту швидкого фінансування (RFI) для пом'якшення економічного впливу. Криза також порушила кілька глобальних ланцюгів поставок, включаючи продукти харчування та харчові олії, оскільки Україна є одним із провідних постачальників насіння пшениці, кукурудзи, ячменю та соняшнику.

Globaltrans Investment, компанія з залізничних перевезень зі штаб-квартирою на Кіпрі, отримує найбільшу частину свого доходу з росії серед ТНК, які відстежуються GlobalData. Далі йдуть нідерландська технологічна компанія Yandex N.V. і кіпрська сільськогосподарська компанія Ros Agro. Між тим, VEON, постачальник телекомунікаційних послуг, отримує найбільшу частку доходу від України серед ТНК, за ним йдуть шведська медична компанія Medicover та австрійський банк Raiffeisen Bank International AG (RBI).

Також варто зауважити, що ТНК не можуть працювати не тільки в Україні. Через санкції та репутаційні ризики понад 400 іноземних компаній у росії, деякі з яких перебували у країні десятиліттями, різко вилучають або призупиняють діяльність у країні. Це «велике відступлення бізнесу», як його називають, є відповіддю на руйнівні санкції Заходу проти росії за її триваюче вторгнення в Україну. Західні уряди забезпечують Україну передовою оборонною зброєю та вводять фінансові санкції проти москви. Але компанії, які працюють в росії сьогодні несуть відповідальність. Вирішуючи, чи призупинити чи підтримувати ці бізнес-відносини, керівники вищої ланки повинні застосовувати критерії, які виходять за рамки стандартних запитань щодо того, чи отримують їхні компанії прибуток чи дотримуються місцевого законодавства. Натомість ці компанії повинні розглянути, чи допомагає їхня комерційна діяльність російським військовим, прямо чи опосередковано.

Не зважаючи на великий потенціал України для ТНК, не тільки в технічних галузях, а також і в ІТ-сфері, війна в нашій державі робить практично неможливим вхід нових ТНК на наш ринок, а також притік нових ПІІ. Тому для національної економіки України за умови створення відповідного зовнішнього середовища, зокрема податкового стимулювання, формування українських ТНК може стати

одним зі стратегічних пріоритетів. Отже, в середньостроковій перспективі можна очікувати значних змін у вигляді та організаційній структурі компанії країн із перехідною економікою, а також зміцнення їх позицій у світовому господарстві.

3.2. Місце України у глобальній сфері інноваційно-інвестиційної діяльності ТНК в умовах війни та післявоєнної відбудови

В умовах невизначеності, посилення нестабільності в трендах глобального розвитку особливої актуальності набуває активізація факторів, що сприяють забезпеченню стійкого зростання та конкурентоспроможності національних економік. Серед них – інноваційна діяльність як підґрунтя для модернізації та техніко-технологічного оновлення промисловості, що передбачає запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, нових винаходів тощо. Саме інновації, інноваційну діяльність та інноваційну сферу в цілому необхідно розглядати як ключові фактори майбутнього національної економіки. Таке значення слід обґрунтувати можливістю подолання існуючих або потенційних криз, економічних спадів за рахунок інноваційного розвитку. Проте, сьогодні інноваційна діяльність в Україні переживає не найкращі часи, що обумовлено недостатнім рівнем фінансування, відтоком кваліфікованих кадрів, високим ступенем ризикованості, недостатньою увагою суспільства до даної сфери тощо. Нагальним питанням для сучасності є співставлення тенденцій розвитку інноваційної діяльності України та провідних країн світу, що дозволить виявити потенційні шляхи її активізації та ймовірні варіанти вирішення існуючих проблем.

Основними країнами, які інвестують в Україну, є Кіпр та Нідерланди, тоді як основними сферами інвестування є виробництво, торгівля, операції з нерухомістю, фінансова та страхова діяльність. На території України представлено чимало корпорацій, які формально контролюються іноземними інвесторами, що загалом впливає як на доходи країни, так і на формування тенденцій в окремих галузях

економіки. Розвиток транснаціональних корпорацій на території України може привести як до позитивних, так і до негативних наслідків. До позитивних віднесемо підвищення економічного зростання, збільшення ППП, збільшення податкових надходжень до бюджету, зменшення безробіття та підвищення кваліфікації робітників. Негативні – виснаження природних ресурсів, що призведе до значних проблем з екологією, маніпулятивне ціноутворення, відтік капіталу, відтік прибутку в промислово розвинуті країни. Для того щоби країна була захищена від негативного впливу іноземних ТНК, необхідно, щоб держава сприяла створенню конкурентних переваг провідних галузей національної економіки на зовнішніх та внутрішніх ринках шляхом створення вітчизняних ТНК.

Наслідки повномасштабних бойових дій, знищення інфраструктури, необхідність повернення в країну значної частини населення та нові геополітичні реалії вимагатимуть якнайшвидших дій у напрямку відродження промислового потенціалу. З іншого боку, масштаб викликів певною мірою створює поле для перезаснування української промисловості.

Через форс-мажорні обставини значну частину угод було заморожено. Інвестори не відмовлялися від угод, але, остерігаючись потенційних економічних ускладнень в майбутньому, були змушені їх відстрочити. За доповіддю ЮНКТАД, найбільше падіння спостерігалось в розвинених економіках, коли прямі іноземні інвестиції за півроку досягли 98 млрд дол. США, що на 75% менше порівняно з 2019 роком. Тенденцію посилив різкий відтік інвестицій з європейських країн, переважно з Нідерландів та Швейцарії. Також зросли потоки прямих іноземних інвестицій до Північної Америки: з 56% до 68 млрд дол. США [51].

Серед найвідоміших ТНК, що відкрили дочірні компанії, філіали та спільні підприємства в Україні, слід відзначити шведсько-швейцарський концерн ASEA – Brown Boveri (ABB) в електротехнічній галузі, SKF – у машинобудуванні, Tetra Pak – пакувальний, Procter & Gambel, Unilever, Dow Chemical Company – у хімічній, Damen Shipyards – суднобудівництві. У тютюновій промисловості найбільшими і майже єдиними гравцями є JTI, Philip Morris Inc., British American Tobacco, в пивоварінні – Carlsberg Group. У харчовій індустрії функціонують дочірні

підприємства ТНК: Kraft Jacobs, Nestle, Coca-Cola. Вамгоме значення в агропромисловому комплексі мають транснаціональні компанії Cargill, COFCO International, Louis Dreyfus. Наявність на українському ринку відомих міжнародних компаній є показником інвестиційної привабливості України, оцінкою її потенціалу для глобального бізнесу, відповідності вітчизняної бізнес-системи загальновизнаним світовим стандартам.

Активне поширення інноваційної діяльності вимагає проведення комплексного аналізу, метою якого є визначення основних індикаторів, що визначають стан розвитку інноваційної діяльності. Крім того, назрілим для України виступає питання щодо вивчення іноземного досвіду у площині моніторингу базових показників інновацій. Такий процес є динамічним та відчуває на собі вплив новітніх тенденцій, які обумовленні поглибленням глобалізації, інтеграції, поширенням нових винаходів, інновацій та поступовим формуванням економіки, заснованої на знаннях.

Для України процес входження у простір глобальної конкуренції засвідчує складність багатоаспектної взаємодії з іншими країнами, що передбачає необхідність мобілізації власного соціально-економічного та науково-технічного потенціалу при реалізації стратегій розвитку відповідно до «постіндустріальних» тенденцій. Зокрема, мова йде про такі аспекти:

- розширення науково-технічних зв'язків і співпраці міжнародних наукових інституцій;
- зменшення тривалості розробки та впровадження нових товарів з одночасним підвищенням їх наукоємності і технічної складності;
- скорочення життєвого циклу товарів та комерціалізації процесу продукування технічних знань, інформаційних технологій;
- інтеграція національних інноваційних систем через утворення мереж корпоративних, промислових і регіональних кластерів;
- посилення процесів злиття та поглинання інноваційних компаній з метою удосконалення продукції, модернізації технологічної бази, використання глобального науково-дослідного потенціалу;

- зростання частки іноземного фінансування наукових досліджень і створення дослідних підрозділів ТНК.

За даних умов з боку України доцільним видається надання преференцій високотехнологічним галузям, які володіють потенційними інноваційними конкурентними перевагами в аспектах виробництва та здійснення НДДКР (літакобудування, космічна галузь, сфера програмного забезпечення, виробництво енергозберігаючого обладнання тощо), задіяння можливостей яких сприятиме інтеграції національних інноваційних систем за участю України через утворення відповідних корпоративних мереж, у т.ч. через зростання частки іноземного фінансування НДДКР і створення дослідних підрозділів закордонних ТНК в Україні.

При цьому, з одного боку, не можна надмірно залежати від імпортованих ресурсів (у тому числі фінансових), а з іншого – надмірно використовувати протекціоністські бар'єри та занадто концентруватись на внутрішньоекономічному розвитку (через потенційні загрози обмеження можливостей опанування науково-технічних інновацій).

Відновлення та розвиток новітньої промисловості неможливі без залучення інвестицій, які мають стати драйвером зростання економіки України. Обсяг зовнішніх інвестицій, необхідних для досягнення ефективного розвитку країни, оцінювався у 5-20 млрд дол. США на рік, однак з огляду на завдані війною збитки ця цифра має бути більшою.

В останні передвоєнні роки в цьому напрямку було зроблено кілька кроків (створення «Офісу інвестян» та запровадження пільг для реалізації значних інвестпроектів, ухвалення законодавства про розвиток індустріальних парків), проте вони так і не запрацювали. Серед причин можна вказати довгі і забюрократизовані процедури прийняття рішень, безпекову ситуацію, пандемію. Але більшість опитувань іноземних компаній, які вже працюють в Україні, незмінно вказують основною перешкодою для інвестицій неререформовану судову систему. В умовах післявоєнного відновлення вирішення цієї проблеми вимагатиме швидких і більш рішучих рішень [55].

Також необхідно максимально спростити державне регулювання та обмежити

можливості втручання в роботу підприємців контролюючих органів, розглянувши можливість заміни державного контролю у ряді сфер страхуванням відповідальності бізнесу. Водночас необхідно зберегти баланс з необхідністю дотримання європейських стандартів у сферах впливу на довкілля, екологічності тощо. Одним з першочергових завдань для встановлення довіри світових інвесторів після завершення війни мають стати приклади залучення «топ-інвесторів» (пріоритет – відомі публічні компанії, що реалізуватимуть промислові проекти з великим строком окупності). З точки зору залучення нових інвесторів, у подальшому це може мати більший ефект, ніж рекламні кампанії та запроваджені пільги.

Крім надання особливих умов для пріоритетних інвесторів, доцільно обговорити можливість надання урядами країн-партнерів додаткової підтримки Україні шляхом стимулювання своїх компаній до створення тут виробничих потужностей (шляхом страхування, надання кредитів тощо). Поряд з реалізацією проекту мультидонорського фонду для відбудови України, такий формат участі уряди дружніх країн можуть реалізувати швидше та більш охоче, оскільки він передбачає підтримку і власного виробника [14].

Аспект транснаціоналізації при забезпеченні участі України у процесах міжнародної інноваційної взаємодії є надзвичайно важливим. Оскільки Україна відчуває нестачу фінансових ресурсів для створення, зміцнення та виведення власних ТНК на світовий рівень, виникає необхідність у залученні іноземних інвестицій. У даному контексті транснаціональні компанії є найбільш вдалим інструментом, оскільки іноземні ТНК спрямовують значні інвестиційні потоки до країни-реципієнта, а враховуючи інтелектуальний потенціал України, найбільш ймовірним виглядає залучення ТНК до міжнародної співпраці саме в інноваційному сегменті. Важливість участі України у процесах міжнародної інноваційної взаємодії обумовлено тим, що:

- через відсутність модернізації економіки, в державі гальмується економічний розвиток, що загрожує подальшим технологічним відставанням і неспроможністю вітчизняної продукції конкурувати на зовнішніх ринках;
- через неможливість задовольнити внутрішній попит на засоби

виробництва за рахунок вітчизняної пропозиції, економіка України стає більш залежною від імпорту, що становить загрозу подальшим інвестиційно-інноваційним процесам;

- ПІІ спрямовуються переважно у невиробничу сферу економіки України, тому їх нарощування загрожує подальшою деіндустріалізацією. Через відсутність в Україні чіткої стратегії щодо залучення іноземних інвестицій та спрямування їх у розбудову промислового потенціалу, ТНК, маючи власні стратегічні інтереси, не сприятимуть модернізації економіки й індустріальному розвитку країни;

- іноземні технології, залучені в Україну протягом 1991-2022 рр., не забезпечили нарощування промислового потенціалу країни і не сприяли підвищенню його ефективності.

- необхідність створення нових інноваційних розробок у оборонній сфері, які допоможуть швидше здобути перемогу над країною-агресором;

- необхідність залучення коштів для швидкого відновлення економіки держави у післявоєнний період;

- використання новітніх технологій для швидкої та якісної відбудови зруйнованих населених пунктів.

Головним напрямом подолання викладених проблем має стати посилення управлінської ролі держави та спрямування її зусиль на створення підґрунтя для використання інноваційних можливостей ТНК у вирішенні нагальних економічних проблем. Зasadничими умовами, які має створити держава для залучення технологічних ресурсів ТНК та збільшення ефекту від їх імплементації в інвестиційно-інноваційні процеси, мають стати такі:

1. Створення підґрунтя для залучення технологічних ресурсів ТНК – визначення завдань з формування сприятливого макроекономічного середовища (реалізація економічної політики, спрямованої на забезпечення макроекономічної стабільності, та компліментарності макро- й мікроекономічної політики); посилення переваг розміщення (доповнення наявних ресурсних переваг розміщення перевагами кластерного розміщення інноваційних компаній); забезпечення прав інтелектуальної власності (в межах СОТ захист інтелектуальної власності спонукає

до просування технологічних інновацій, а також до трансферу і поширення технологій); інформаційно-аналітичне забезпечення рішень щодо трансферу технологій.

2. Інтеграція ресурсів ТНК у національні плани розвитку – визначає завдання із забезпечення компліментарності заходів державної інноваційної, інвестиційної, промислової та зовнішньоекономічної політики (в контексті досягнення мети інвестиційно-інноваційної модернізації важливими є не лише обсяги ПП, а й те, наскільки вони інтегровані у національні плани розвитку та співвідносяться з потребами модернізації національного господарства) з метою спрямування технологічних ресурсів ТНК (в рамках обмежувальної ТНК-моделі) на розбудову національної високотехнологічної промисловості (наращування технологічного потенціалу макrorівня, у тому числі через зміцнення зв'язків індустрії з наукою і освітою), пришвидшення економічного зростання (спрямування залучення іноземних технологій не лише на нову індустріалізацію, а й на структурні технологічні зрушення), посилення міжнародної конкурентоспроможності України (інтеграція ресурсів ТНК з метою зміцнення технологічного потенціалу країни);

3. Сприяння максимізації ефекту від залучення технологічних ресурсів ТНК – визначає завдання з підвищення абсорбційного потенціалу вітчизняних підприємств (вирішення даного завдання полягає, передусім, у нагромадженні людського капіталу – розширенні кола фахівців технологоорієнтованих професій, здатних генерувати нові знання, продукувати, адаптувати й використовувати передові технології); розбудови технологічних досліджень вітчизняної науки (через консолідацію та зміцнення державного і приватного науково-дослідного потенціалу), зростання технологічного рівня виробництва та сприяння поширенню технологій (через технологічні альянси та зв'язки між ТНК і вітчизняними компаніями);

4. Мінімізація негативних наслідків від залучення технологічних ресурсів ТНК – визначає завдання з недопущення розвитку виробництва, які надмірно експлуатують природні ресурси, становлять загрозу державі в економічній та енергетичній сфері; запобігання імпорту застарілих, екологічно небезпечних

технологій; попередження формування залежності від технологій ТНК та «консервації» технологічного рівня національної економіки (для вирішення даного завдання Україна має приєднатись до кола країн, які ухвалили Керівні принципи для багатонаціональних підприємств, розроблені ОЕСР. До потенційних негативних наслідків належать також такі: зменшення обсягів НДДКР вітчизняними науковими установами через скорочення попиту на них; витіснення філіями ТНК з ринку менш ефективних національних компаній; встановлення монопольних цін; швидке перебазування виробництв з території країни; контроль ТНК над активами і зайнятістю, що дозволяє їм впливати на політичні й економічні рішення країни, навіть всупереч національним інтересам.

Хоча Україна поступово модернізувала свої виробничі потужності, запроваджуючи нові технології, велика частина її капіталу та виробничих технологій були застарілими. Реконструкція надає Україні можливість «технологічного стрибка». Найбільш очевидна можливість – це створення безвуглецевої економіки як спосіб координувати інвестиції у майбутньому, а також щоб якомога більше знизити залежність від викопного палива.

Цілі міста (Харків, Маріуполь, Чернігів та інші) потрібно буде відбудовувати практично з нуля. Незважаючи на те, що існує природна тенденція відновлювати міста такими, як вони були, потрібно намагатися не відбудовувати житлові будинки та інфраструктуру в радянському стилі. Реконструкція має пріоритизувати новітні технології (особливо енергоефективні), дизайн та міське планування (наприклад, громадський транспорт має складатися з електричних автобусів, модернізованих трамвайних ліній тощо). Потрібно знайти баланс між «старими» та «новими» («розумними», «зеленими») містами. Агенція має допомогти виробити рекомендації, щоб інфраструктура та інвестиції наближали Україну до технологічної межі. Це стосується шкіл, багатоквартирних будинків, аеропортів тощо.

Сьогодні багато компаній із розвинених країн хочуть надавати безкоштовну допомогу в майбутній відбудові України. Цю підтримку потрібно формалізувати уже зараз. Агенція має негайно почати заохочувати компанії підписуватися на таку допомогу, поки Україна перебуває на перших шпальтах світових ЗМІ. Агенція має

намагатися зафіксувати ці обіцянки допомоги. Не лише інженерні чи архітектурні компанії, але й ІТ компанії можуть надавати програмне забезпечення та техніку для відновлення адміністративних послуг уряду.

Загалом максимізація використання інноваційних можливостей ТНК у вирішенні нагальних економічних проблем України може бути забезпечена на основі фокусування державної промислової політики на конкретних технологічних напрямках і виробництвах, що дозволить запровадити адресні преференції для залучення більш технологістичних інвестицій ТНК у розбудову високотехнологічного виробництва в Україні. Ця ідея міститься в Посланні президента до Верховної Ради України в 2017р., в якому також наголошено на необхідності формування державної політики, яка створить фундаментальні принципи забезпечення позитивного внеску іноземних технологій у забезпечення сталого розвитку України.

Слід також підкреслити, що формування передумов успішного залучення та імплементації іноземних технологій у модернізаційні процеси національної економіки вимагає поліаспектного підходу, що дозволить узгодити мотиви ТНК з міжнародного трансферу технологій та інтереси національної економіки.

З урахуванням вищезазначеного на мікрорівні формування стратегії транснаціоналізації бізнесу має передбачати такі етапи:

1. Прийняття рішення щодо транснаціоналізації.
2. Аналіз можливостей компанії і ринку.
3. Вибір стратегії виходу і присутності компанії на зовнішньому ринку.
4. Вибір місця розміщення підрозділів.
5. Прогноз розвитку діяльності компанії на зарубіжних ринках.
6. Оцінка рівня транснаціоналізації компаній галузі.
7. Оцінка соціально-економічних ефектів транснаціоналізації для країни базування, країни перебування і самої ТНК.

Оцінка соціально-економічних ефектів транснаціоналізації для України має здійснюватись за такими напрямками:

1. Для країни базування: зміна податкових надходжень у зв'язку з

перенесенням виробництва за кордон; зміна митних надходжень у країні базування у зв'язку з перенесенням виробництва за кордон; зміна ВВП країни; зміна обсягів виплат допомоги по безробіттю.

2. Для країни перебування: зміна податкових надходжень у зв'язку з відкриттям нового виробництва; зміна митних надходжень в країні перебування у зв'язку з відкриттям нового виробництва; зміна ВВП країни; зміна обсягів виплат допомоги по безробіттю; зміна інвестиційних надходжень в країні перебування у зв'язку з відкриттям нового виробництва; сума субсидій, дотацій і податкових пільг для нового виробництва.

3. Для ТНК: зміна доходів ТНК у зв'язку з розширенням виробництва; зміна витрат ТНК у зв'язку з відкриттям нового виробництва; сума субсидій, дотацій і податкових пільг для нового виробництва.

Таким чином, можна зробити висновок, що післявоєнне відновлення пропонує унікальну можливість радикально підвищити якість виробничого комплексу України та наблизити його до технологічної межі, закласти фундамент довгострокового зростання та ще більше інтегрувати Україну до світової економіки.

Допомога має фокусуватися на підвищенні продуктивного потенціалу економіки та стимулюванні високого рівня інвестицій (наприклад, у нове обладнання/машини, інфраструктуру, технічну допомогу тощо), а також у підвищенні якості людського капіталу. Російське вторгнення нанесло збитків освіті багатьох молодих людей, і це потрібно виправляти якнайшвидше.

Використовуючи міжнародну допомогу, щоб створити сприятливі умови (включно з перспективою приєднання до ЄС), Україна може стати привабливим напрямком для ПІІ. Цей процес можна прискорити за допомогою політики, яка заохочує приплив ПІІ.

Більшість опитувань іноземних компаній, які вже працюють в Україні, незмінно вказують основною перешкодою для інвестицій нереформовану судову систему. В умовах післявоєнного відновлення вирішення цієї проблеми вимагатиме швидких і більш рішучих рішень. Держава повинна гарантувати інвесторам 100% захист інвестицій, чесний і справедливий суд, а також стабільність (незмінність)

податкового законодавства як мінімум протягом всього інвестиційного періоду.

Отже, розглядаючи кооперацію ТНК і України, можна зазначити, що для покращення взаємовигідних умов, уряд України повинен запровадити деякі обмеження та законодавство, для плідної співпраці та збереження ресурсів України. Окрім розробки законів, варто запровадити обов'язковий моніторинг за дотриманням виконання поставлених умов ТНК. Запровадження обмежень на ринку зарубіжних транснаціональних корпорацій сприятливо позначиться на вітчизняних ТНК. Проте, потрібно добре розрахувати, де саме варто впроваджувати ці обмеження та де необхідно розподілити на частки українські та іноземні компанії. При запровадженні обмежень, зарубіжні транснаціональні корпорації не зможуть сильно впливати на певну галузь виробництва та економіки, а це матиме позитивний вплив для української економіки загалом.

Висновки до розділу 3

Відсутність комплексного, системного підходів до використання інноваційних світових індексів для вдосконалення інноваційного потенціалу країни викликає необхідність здійснення на державному рівні комплексного аналізу змісту оцінок, визначення в конкретних інноваційних стратегіях механізмів і заходів щодо поліпшення складових цих індексів. Значення складових індексів повинно визначити конкретні пріоритети і завдання інноваційного розвитку України, вносити коригування до інноваційних стратегій і програм. Органи державного управління повинні здійснювати постійне оцінювання, контроль за складовими інноваційного розвитку, розроблення заходів фінансування й державної підтримки пріоритетних напрямів інноваційного розвитку з урахуванням міжнародних індексів. Державна інноваційна політика має враховувати міжнародні оцінювання, динаміку зміни національних інноваційних складових, прогнози і тенденції у світовому інноваційному розвитку.

У найближчих роках для більшості країн із перехідною економікою розвиток власного транснаціонального бізнесу стане одним із найважливіших аспектів процесу господарської трансформації. Тим не менш, організаційна діяльність ТНК з перехідною економікою розширюватиме свої можливості для обміну досвідом із зарубіжними партнерами, що дозволить прогнозувати подальше зростання обсягів міжнародного злиття і поглинання ринків в Східній Європі, зокрема в країнах СНД. Без сумніву, цьому сприятиме високий ступінь технологічного розвитку. Якщо враховувати те, що на сьогодні більшість ТНК з перехідною економікою представлені досить невеликими корпораціями, то можна очікувати, що в найближчому майбутньому їх чекає злиття із західними партнерами та вихід на нові ринки.

Для вирішення проблем, що приводять до гальмування інноваційного розвитку й як наслідок зайняття Україною низьких позицій у міжнародних рейтингах, необхідно вирішити низку завдань, що мають стати локомотивом зростання інноваційної сфери, серед яких виділяють: удосконалення інституційного середовища, а також запровадження дієвих інструментів державного сприяння ринковій реалізації результатів інноваційної діяльності; сприяння збільшенню інвестицій в інноваційну діяльність; поширення науково-технічних програм, що передбачають співпрацю наукового та виробничого секторів; налагодження партнерських відносин з країнами ЄС та світовими лідерами інноваційного розвитку; модернізацію української освітньої системи та наукової підготовки відповідно до міжнародних стандартів; удосконалення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, що передбачає забезпечення неперервного обміну інформацією, новими розробками, надання консалтингових послуг.

Переосмислення ролі інновацій у сучасній світогосподарській системі надасть розуміння того, як повинна будуватись національна політика держави в області науки і інновацій для того, щоб сприяти підвищенню їх ролі у розвитку національної економічної системи. Базуючись на розглянутих матеріалах, можна зробити певні висновки. Україні необхідно формувати стратегії для того її активізації в участі в глобальних інноваційних взаємодіях. Цього вона може

добитися шляхом розумного управління інвестиціями в інноваційній сфері держави, активізації міжнародної співпраці в інноваційній сфері, встановлення пріоритетів інноваційного розвитку та ефективного застосування певних ресурсних, територіальних переваг, а також інноваційного потенціалу.

Отже, розглядаючи кооперацію ТНК і України, можна зазначити, що для покращення взаємовигідних умов, уряд України повинен запровадити деякі обмеження та законодавство, для плідної співпраці та збереження ресурсів України. Окрім розробки законів, варто запровадити обов'язковий моніторинг за дотриманням виконання поставлених умов ТНК. Запровадження обмежень на ринку зарубіжних транснаціональних корпорацій сприятливо позначиться на вітчизняних ТНК. Проте, потрібно добре розрахувати, де саме варто впроваджувати ці обмеження та де необхідно розподілити на частки українські та іноземні компанії. При запровадженні обмежень, зарубіжні транснаціональні корпорації не зможуть сильно впливати на певну галузь виробництва та економіки, а це матиме позитивний вплив для української економіки загалом.

ВИСНОВКИ

В умовах сьогодення процес транснаціоналізації, який характеризується посиленням взаємозв'язку і взаємозалежності суб'єктів світової економічної системи в результаті глобальних операцій ТНК досяг планетарних масштабів. Вони перетворилися на головну силу ринкового виробництва й міжнародного поділу праці, на домінуючий чинник світової економіки й міжнародних економічних відносин. Здатність ТНК гнучко пристосовувати механізми інвестиційної діяльності, організаційні методи й засоби до змін, що відбуваються в національній і світовій економіці, перетворили їх на глобальні господарюючі структури, що розглядають світове господарство як сферу застосування свого капіталу. Вони створили потужні системи маркетингу та засоби сучасної реклами, що дає їм змогу маніпулювати смаками та вподобаннями споживачів у всьому світі. На фоні вищезазначених процесів відбувається поступове зростання обсягів міжнародного виробництва.

Вплив транснаціональних корпорацій (ТНК) на конкурентне середовище приймаючих країн є неоднозначним. З одного боку, залучення значних зовнішніх інвестиційних ресурсів, нових технологій і продуктів, інноваційного менеджменту спричиняє зростання внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності. З другого – масштабна діяльність ТНК, як правило порушує цінові та структурні пропорції на внутрішньому ринку, сприяє монополізації окремих його елементів, посилює зовнішні не економічні впливи. Особливо суперечливими є впливи експансіоністської політики ТНК на інтенсивність та структуру конкуренції в країнах з невисоким рівнем економічного розвитку та незрілими ринковими відносинами такими як Україна.

За даними Організації Об'єднаних Націй, ТНК реалізують майже 90% прямих іноземних інвестицій світу, що покращує економічний потенціал країн, у яких діють дочірні підприємства чи філії ТНК, а також покращує платіжний баланс, сприяє модернізації економіки та передачі інновацій. В той же час приймаючі країни отримують додаткові можливості для економічного зростання і розвитку. Однак це

може призводити до зменшення рівня економічної самостійності, оскільки ТНК мають вплив на формування державної політики регулювання ринків та секторів національної економіки, а також зовнішньої і фінансової політики.

Слід враховувати, що ТНК мають великі можливості для трансформації своєї діяльності у цифровий простір та створення умов подальшого переходу до нього більшості соціально-економічних відносин. Прискорена цифровізація, викликана COVID-19, спричинила посилення ролі технологічних ТНК. Компанії, що займаються виробництвом обладнання та ІТ-розробками, збільшили міжнародні доходи на 10%. Цифрові технологи та інновації продовжують стрімкий розвиток у рамках міжнародного технологічного трансферу. Прогнозується, що перехід до інтелектуального виробництва відбуватиметься й у постковідний період. Продовжиться збільшення цифрової трансформації у багатьох галузях задля досягнення нових етапів ефективності бізнесу. Глобальні корпорації швидше за інші компанії стали активно переходити на цифрові технології. Вони залучили найуспішніших ІТ-фахівців, що дозволило їм мінімізувати критичні ризики та скоротити негативні наслідки COVID-19. Цей показник спричинив прискорення цифровізації мінімум на 300%. Таким чином, поширення пандемії значно підняло роль технологічних ТНК, і ті компанії, які активно нарощують свій цифровий потенціал, стають найефективнішими та найвпливовішими.

Зростання фінансових показників ТНК, які перевищують економічні ресурси деяких країн. Якщо проаналізувати міжнародні рейтинги найбільших транснаціональних компаній світу, можна порівняти доходи провідних глобальних гігантів і ВВП малих країн, де буде видно фінансове домінування ТНК.

До перерахованих вище тенденцій, можна додати ще ті, які були виявлені у зв'язку з впливом COVID-19:

- потужне структурне перетворення у складі найбільших ТНК світу. Значно зросте частка цифрових та фармацевтичних корпорацій, діяльність яких посилюватиметься і у постковідний період;

- продовжиться зниження прямих іноземних інвестицій. В умовах невизначеності перевага надаватиметься міжнародним комерційним операціям,

заснованим на договірних умовах без вивезення капітал;

- триватиме скорочення іноземної присутності виробничих ТНК.
- прискорений процес цифровізації призведе до збільшення

транснаціоналізації високотехнологічних підприємств.

З-поміж головних тенденцій розвитку та функціонування ТНК виділяють ті, що пов'язані із зосередженням та централізацією капіталу. Відбуваються інтенсивні процеси злиття та поглинання. Разом з цим роль малих і середніх транснаціональних корпорацій значно знижується через їх неспроможність протидіяти поглинальним процесам та витримувати потрясіння міжнародних криз. Для сучасного етапу розвитку ТНК характерним є скорочення об'ємів руху міжнародного капіталу і зниження одержаних доходів від діяльності зарубіжних філій, перенесення своєї діяльності ближче до материнських компаній. Для сучасних транснаціональних компаній характерним є укрупнення та монополізація галузей, що значно збільшує їх вплив та роль в глобальній економіці.

Сьогодні існують різноваріантні стратегії розвитку, але вони в будь-якому випадку спрямовані на вирішення проблем у бізнес-середовищі: мінімізація витрат з огляду на загострення конкуренції і укрупнення ТНК, досягнення оперативної гнучкості та підвищення вартості інноваційного капіталу. Проте, все ще залишається невирішеним питання оподаткування та систематизації оцінки діяльності транснаціональних корпорацій. За відсутності загальноприйнятих міжнародних стандартів звітності транснаціональних компаній, існує можливість до маніпулювання та побудови схем обходу податкообкладання і активного використання офшорних зон. Світовий досвід показує, що навіть за умов наявності ефективно функціонуючих національних інноваційних систем, досягнення та, особливо, утримання позицій глобального корпоративного лідерства в бізнесі надзвичайно складним завданням. У цьому плані неефективними у довгостроковому контексті виявляються і традиційно успішні маркетингові стратегії та інструменти, лобістські схеми, політичні та психологічні методи дії. Найбільш яскраво таку ситуацію, зокрема, демонструє приклад Японії, яка саме через нестачу лідерів глобального масштабу втрачає свій високий майже 40-річний конкурентний статус.

Показово, що ТНК Японії хоч і посідають друге місце у світовому рейтингу за кількістю глобальних інноваторів, проте дедалі більше відстають від компаній США.

Перспективи розвитку транснаціональних корпорацій у найближчому майбутньому характеризуються такими напрямками. По-перше, очікується зростання прямих іноземних інвестицій у країни з перехідною економікою. По-друге, доходи окремих швидкозростаючих компаній перевищуватимуть ВВП європейських країн (Чехія, Португалія та інші). По- третє, посиляться процес транснаціоналізації малих і середніх підприємств. Тим не менш, багато дослідників пророкують зростання ролі державних ТНК у міжнародних економічних відносинах. Це супроводжуватиметься утворенням потужних бізнес-асоціацій, що контролюватимуть діяльність міжнародних організацій. Отже, можна стверджувати, що ТНК є своєрідним рушієм глобального розвитку, досягнень науково-технологічного прогресу й інтернаціоналізації.

Для вирішення проблем, що приводять до гальмування інноваційного розвитку й як наслідок зайняття Україною низьких позицій у міжнародних рейтингах, необхідно вирішити низку завдань, що мають стати локомотивом зростання інноваційної сфери, серед яких виділяють: удосконалення інституційного середовища, а також запровадження дієвих інструментів державного сприяння ринковій реалізації результатів інноваційної діяльності; сприяння збільшенню інвестицій в інноваційну діяльність; поширення науково-технічних програм, що передбачають співпрацю наукового та виробничого секторів; налагодження партнерських відносин з країнами ЄС та світовими лідерами інноваційного розвитку; модернізацію української освітньої системи та наукової підготовки відповідно до міжнародних стандартів; удосконалення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, що передбачає забезпечення неперервного обміну інформацією, новими розробками, надання консалтингових послуг.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алішов Г. Н. Сучасні тенденції діяльності транснаціональних компаній, які оперують на ринку продуктів харчування України. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. №1. С. 4–12.
2. Брензович К. С., Майборода Ю. О. Вплив національних ТНК на формування позицій США на світових ринках. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 3–8.
3. Британська Ост-Індійська компанія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Британська_Ост-Індійська_компанія (дата звернення: 20.02.2023).
4. Булкот О. В. Міжнародна інвестиційна діяльність ТНК в умовах викликів цифрової економіки. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 32–36.
5. Венгер В. В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2019. № 2 (4). С. 30–44.
6. Гаврилко Т. О. Транснаціоналізація економіки України в умовах глобальної конкуренції. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2017. № 2. С. 159–164.
7. Герасимчук В. Г., Войтко С. В. Міжнародна економіка: навч. посіб. : К.: Знання, 2009. 302 с.
8. Давидова І. О., Величко К. Ю., Печенка О. І. Транснаціональні корпорації Харків : Видавництво «Форт», 2018. 175 с.
9. Дубей Ю. В. Суб'єкти техніко-технологічного розвитку: еволюція від окремої фірми до глобальних ТНК. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. № 3. С. 215–222.
10. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. К. : Знання, 2007. 595 с.
11. Євсєєв С. Є., Тодріна С. Є. ТНК як суб'єкти зовнішньої політики держав.

Сучасне суспільство. 2020. Вип. 1. С. 51–60.

12. Жиленко К. М. Систематизація та аналіз моделей поведінки ТНК у сучасних умовах глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17(1). С. 108–113.

13. Зав'ялов А. Вплив транснаціональних корпорацій на світову економіку. *IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні трансформації сучасного суспільства»*. 22 лютого 2023 р., ПДАУ, м. Полтава. С. 174–177.

14. Кошелюк К. С. Вплив війни в Україні на діяльність ТНК. *Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»*. 26 травня 2022 р., НАУ, м. Київ. С. 110–113.

15. Лимонова Е. М., Архіпова К. С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 1 (16). С. 93–101.

16. Матросова І. Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних компаній (ТНК). *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 428–432.

17. Мащенко С. О., Алієв Р. А. Проблеми та перспективи діяльності ТНК на території України. *Економічний простір*. 2018. № 136. С. 45–52.

18. Науменко Н. С., Збожна Д. М. Міжнародні ТНК: механізм функціонування та вплив на сучасний інвестиційний ринок. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2020. Т. 31 (70), № 1. С. 8–14.

19. Наумова Л. М. Принципи регулювання діяльності ТНК в Україні у контексті забезпечення національних економічних інтересів. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 1(2). С. 54–61.

20. Немировська О. В. Формування ефективного механізму взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями: Дис. к.е.н.: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Ірпінь, 2016. 19 с.

21. Ост-Індійська компанія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ост-](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ост-Індійська_компанія)

Індійська_компанія (дата звернення: 20.02.2023).

22. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*, 2021. № 8. С. 4–9.
23. Петренко К. В. Савченко К. Ю. Особливості розвитку високотехнологічних японських ТНК в умовах глобалізації. *Бізнес-Інформ*. 2020. № 3. С. 40–45.
24. Писаренко Т. В., Куранда Т. К. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2021 році: науково-аналітична доповідь. К.: УкрІНТЕІ, 2022. 93 с.
25. Пораденко О. С. Особливості взаємодії держави і транснаціональних компаній. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2020. № 22. С. 56–63.
26. Рогач О. І., Шнирков О. І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки. К. : КНЕУ, 2013. 302 с.
27. Руденко С. Ю., Богданов Р. В., Філіповський А. О. ТНК як суб'єкт міжнародного бізнесу. *Сучасні питання економіки і права*. 2020. Вип. 1. С. 178–186.
28. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються: монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Руденко-Сударєвої. Вид. 2-ге, доп. Київ: КНЕУ, 2015. 270 с.
29. Ярема Т. В. Регіональна інноваційна система ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 42. С. 150–154.
30. Andersson J., Hellsmark H., Sanden B. The outcomes of directionality: Towards a morphology of sociotechnical systems. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. 2021. Vol. 40. P. 108–131.
31. Asheim B. Smart specialization, innovation policy and regional innovation system: What about new path development in less innovative regions? *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2019. Vol. 32. P. 8–25.
32. Bosch A. & Vonortas N. Smart Specialization as a Tool to Foster Innovation in Emerging Economies: Lessons from Brazil. *Foresight and STI Governance*. 2019. Vol. 13. P. 32–47.

33. EU Commission Press EU Industrial R&D Investment Scoreboard remains robust in ICT, health and green sectors. 2021. URL: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/2021-eu-industrial-rd-investment-scoreboard-remains-robust-in-ict-health-and-greensector-s-eu-commission-press> (дата звернення: 20.02.2023).
34. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en (дата звернення: 20.02.2023).
35. European Commission Community Innovation Survey – new features. Eurostat. 2021. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Community_Innovation_Survey_%E2%80%93_new_features (дата звернення: 20.02.2023).
36. European Commission Delivering what we promised and preparing for the future. Commission Work Programme. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cwp_2019_en.pdf (дата звернення: 20.02.2023).
37. European Commission Europe 2020 flagship initiative Innovation Union. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/feb8c03e-523f-4437-9aa0-d27e71fe582c/language-en> (дата звернення: 20.02.2023).
38. European Commission On the rise: EU has 1.89 million researchers. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/productseurostat-news/-/ddn-20211223-1> (дата звернення: 20.02.2023).
39. Fast Company. URL: <https://www.fastcompany.com> (дата звернення: 20.02.2023).
40. FDI in Figures. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/FDI-in-Figures-April-2022.pdf> (дата звернення: 20.02.2023).
41. Fintech Weekly. URL: <https://www.fintechweekly.com> (дата звернення: 20.02.2023).
42. Forbes. The Global 2000. 2022. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000> (дата звернення: 20.02.2023).
43. FORTUNE. Global 500. 2022. URL: <https://fortune.com/global500/2022/search> (дата звернення: 20.02.2023).
44. Global Investment Trends Monitor, No. 44. URL: <https://unctad.org/>

publication/global-investment-trends-monitor-no-44 (дата звернення: 20.02.2023).

45. Global R&D funding forecast 2021. URL: https://issuu.com/wtwhmedia/docs/r_d_world_april_2021 (дата звернення: 20.02.2023).

46. Global R&D funding forecast 2022. URL: <https://www.rdworldonline.com/2022-global-funding-forecast-rd-variants-cover-more-than-the-pandemic> (дата звернення: 20.02.2023).

47. GlobalData. URL: <https://www.globaldata.com> (дата звернення: 20.02.2023).

48. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecd.org> (дата звернення: 20.02.2023).

49. Royal African Company. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_African_Company (дата звернення: 20.02.2023).

50. The 2021 EU industrial R&D investment scoreboard. Executive summary. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fb50fc5e-570e-11ec-91ac-01aa75ed71a1> (дата звернення: 20.02.2023).

51. The United Nations Conference on Trade and Development. URL: <http://www.unctad.org> (дата звернення: 20.02.2023).

52. The World Intellectual Property Organization (WIPO). URL: <https://www.wipo.int/portal/ru/index.html> (дата звернення: 20.02.2023).

53. Tiberius V., Schwarzer H., Roig-Dobon S. Radical innovations: Between established knowledge and future research opportunities, *Journal of Innovation & Knowledge*, 2021. Vol. 6, Issue 3. P. 145–153.

54. Trade and globalisation. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zdctyrd/revision/5> (дата звернення: 20.02.2023).

55. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/медіа-центр/publications-3> (дата звернення: 20.02.2023).